

๘๘๘๘
๒๔ เหลี่ยม

ที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาสภิกขุ

24 DIMENSIONS OF DHAMMA
IN MEMORABLE HONOR OF BUDDHADĀSA BHIKKHU
100th BIRTHDAY ON 27th MAY 2006

《佛法廿四角》特版
紀念善塔達比丘一百周年誕辰
佛曆二五四九年五月七日 萱木帕拉藍寺

ธรรมะ ๒๔ เหลี่ยม
พุทธาสภิกขุ

๑๐๐ ปี ชาตกาล สืบสานปณิธานพุทธทาส

ธรรมะ ๒๕ เหลี่ยม
พุทธทาสภิกขุ

สำนักงานธรรมทานมูลนิธิ
๖๘/๑ สวนโมกขพลาราม หมู่ที่ ๖ ตำบลเสม็ด
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

พิมพ์ครั้งแรก ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๙
พิมพ์ที่ หจก. เอมีเทรตดิง
โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๖-๓๒๙๔
โทรสาร ๐-๒๔๑๖-๗๗๔๔

คำนำ

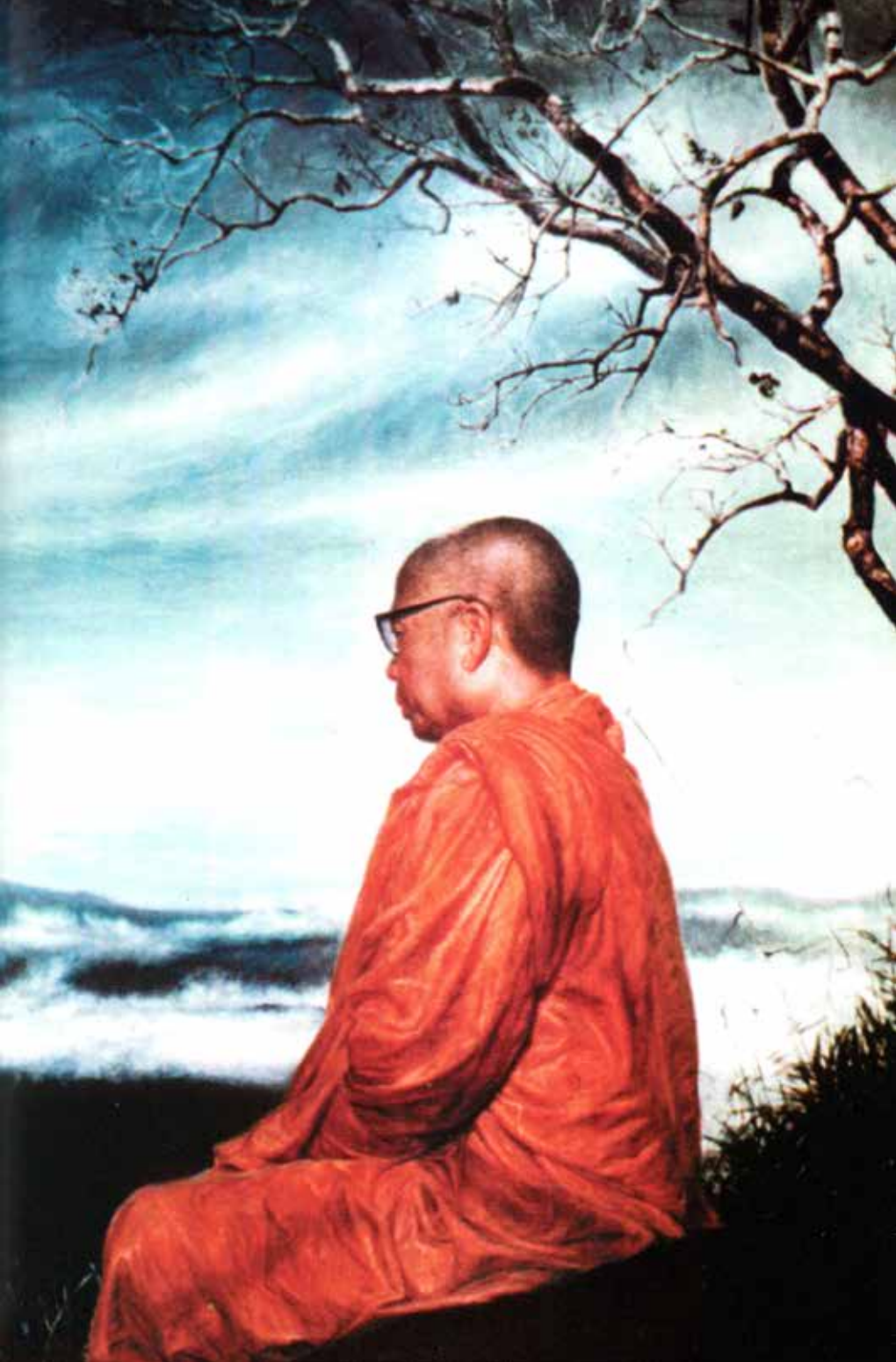
หนังสือ “ธรรมะ ๒๔ เหลี่ยม” เล่มนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แสดงพระธรรมเทศนา ณ ศาลาโรงธรรม สวนโมกข์ ไซยา เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๐๘ และได้มีการถอดเทปจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ เพื่อเผยแพร่ให้ชาวโลกได้เรียนรู้ นอกจากนี้ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้มอบให้ผู้รู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ และภาษาจีน

ในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปี ของท่านพุทธทาสภิกขุ วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙ ผู้จัดทำได้พิมพ์หนังสือขึ้นใหม่ ฉบับภาษาไทย และฉบับสามภาษา เพื่อเผยแพร่เป็นธรรมทาน

ท่านที่สนใจกรุณาติดต่อ สำนักงานธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ สวนโมกขพลาราม หมู่ที่ ๖ ตำบลเสม็ด อำเภอไซยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

บุตร - ธิดา ของ นายธรรมาภัส-นางพร้อม พาณิช และ
บุตร - ธิดา ของ นายเลื่องทองส์ - นางกิมช้อย เทน:กุล

ผู้จัดทำหนังสือเล่มนี้
๒๓๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

Abnoma Samantak
20.11.61

๑ พุทธศาสนิกชนห้ามทำนปนาทุหฺ(ข)
ทวฺ(ณ)ศมฺยปชยงวํงนั้หฺนั้
และตวัตขฺยตงทวฺหฺนั้ใหญ่นั้
ใหญ่ด้วยหลักใหญ่ละละตวัตขฺ ยฺย:๐๐๐

สมเด็จพระสังฆราช

๓.๖๖๐.๖.๖๕๖๖.

อนิเมะทา

การไม่มีหนี้สินคือ ชรามะ นั่นเริ่มชรามะทา ในสมัย
ที่โลกกำลังขาดแคลน ชรามะ อย่างยิ่ง เช่นนี้ เริ่มชีวิตที่
ไม่ผูกพัน และถอดแอกการอนิเมะทา, เลิกท้ออนิเมะทา.

คำว่า "ชรามะ" เมื่อใช้คำได้เป็ว มีความหมาย มาก
มาบ นลาปปรพะการ, แต่ปรพะการที่ สำคัญที่สุดนั่น ชรามะ
คือ หน้าที่ ที่ มนุษย์ จะ ต้อง ปฏิบัติ ให้ ถูกต้อง ตาม กฎ
ของ ธรรมชาต ทุก ชั้น ทุก ตอน แห่ง วัฏ สงฆ การ ของ เขา,
เมื่อ ความ มี ชีวิต อยู่ อย่าง สาธุ กับ โดย ส่วน ตัว และ
พร้อม รวม, ขยับ กับ โลก.

โลก ขาด แคลน ชรามะ เพราะ ไม่มี รู้จัก ชีวิต ที่ เป็ว
กับ ชรามะ อย่าง ถูกต้อง ถึง กับ แล้ว เพราะ ต้อง ไป
เดิน อยู่ใน นรก ใน ระ สอ ด้วย อัน เกิด จาก การ ประ พหุ ต
ผิด ชรามะ นั้น เอง. สิ่ง ขาด ที่ โลก เสีย คือ คน ชอบ ข
โม ใน ระ สอ ด้วย ชนิด นั้น และ ใคร ก็ ไม่ ไป ที่ นั้น คน กระ
กับ มี ชีวิต ที่ เป็ว กับ โลก ไม่ กับ เมื่อ กับ ตัว. ม ชา ที่ ใจ ส ส ก
ที่ เสีย ชีวิต ใจ คน นั้น ไม่ กับ มี ชรามะ ที่ จะ มี ที่ ใน ห
โลก แล้ว; ส แต่ ที่ นี้ มี แนว ที่ สม อ ที่ ใจ ส ที่ ได้ มี ที่ อยู่
ที่ โลก โลก เป็น พา แล้ว. เขา นั้น นำ หน้าที่ ของ เขา มี อยู่
เมื่อ กับ แต่ เขา แนว ที่ สม อ ที่ ใจ ส ที่ ได้ มี ที่ อยู่

โลกส่วนหนึ่ง กำลังตกอยู่ในสภาวะเช่นนี้ เล็ง

การรู้จักธรรม คือการรู้ตัวละวางมีธรรมะอย่างถูกต้อง จน
มีผลต่อจิตใจในที่สุด แม้ในเวลาที่เรารู้สึกว่ายังมีกิเลสอยู่
ก็ตามก็วางใจอย่างสบายใจ. มิฉะนั้นจะมีอุปสรรคขวางกั้น ขัดขวาง
มิให้มันมีที่แห่งความสุขและสันติสุขที่แท้จริงอย่างแท้-
จริง. ความเห็นแก่ตัว ขัดขวางมิให้จิตใจผ่องใส. ความรัก
เพื่อนมนุษย์ที่ติดอยู่ก็มี มิให้จิตใจสงบ แม้ว่าจะมีความเห็นต่อม
ที่อื่น ๆ ก็ตามก็ตาม หากมีอุปสรรคขวางกั้นไว้. ผู้ประพฤติกุศลอย่าง
ผู้รู้สึกรู้สียง เมื่อรู้สึกรู้ว่าตนได้ประพฤติกุศล หรือเมื่อได้ทำ
หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง. ความโกรธแค้นต่อผู้อื่น
ซึ่งทำให้จิตใจไม่สงบ. มีผลต่อความสงบสันติเป็นมหา
คือ สุขใจมาก หากมีอุปสรรค คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
ใจที่ติดอยู่ มีอุปสรรคต่อความสุขใจเหล่านั้น เสียแล้ว.

ธรรมะ คือสิ่งที่เรารู้จักมีที่จิตใจอย่างถูกต้อง รู้จักมีสิ่ง
ใดก็ตามที่ผิด และสิ่งที่มีอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ควรทำ
หรือปฏิบัติอย่างใด ก็ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างถูกต้อง มิฉะนั้นจะ
ถูกตัด สักแต่ว่ามีเพื่อ สันติสุข สันติสุข และ สันติสุข
ของ สัตว์ นรก โดยสันติสุขได้, มีสิ่งที่ถูกต้องทุกประการ มีแต่
ผิด แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน และพฤกษชาติทั้งปวง, มีแต่
ความทุกข์กายใจ หรือหนักแน่นเช่น แม้แต่หน้อยเดียว. คือ
ที่เรารู้จักว่า ขาด, ใจขาด, หรือ ขาดแต่ความดี ขัดขวาง
แต่ผู้ประพฤติกุศล. ซึ่งเห็นผลความว่า ขาดก็ไม่มีสัน-
ติสุขหรือความสุขใจ, มีแต่ สิวรโรค มีตั้งแต่เริ่มต้น
การประพฤติกุศล มีแต่ไม่มีที่ใด.

ประวัติย่อ ท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาส อินทปัญโญ มีนามเดิมว่า เจื่อม สกุล พานิช
ถือกำเนิดเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๔๔ ใน
รัชสมัยสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ท่านกำเนิดในร้านค้า
ของชำแห่งเดียวของตลาดตำบลพุ่มเรียง อำเภอไชยา จังหวัด
สุราษฎร์ธานี โยมบิดาชื่อ เชียง สกุล โช้ว หรือชว่อ (สำเนียงแต้จิ๋ว
ออกเสียงว่า ไค้ว) สืบทอดจากก๋ง ที่มาจากเมืองจีน โยมมารดา
ชื่อเคลื่อน เป็นคนพื้นบ้านท่าฉาง สายสกุลของท่านเป็นพุทธศาสน
นิกรชนที่ใกล้ชิดในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

ท่านพุทธทาสและท่านธรรมทาสผู้เป็นน้องชายได้ร่วมกัน
เขียนบันทึกเกี่ยวกับชื่อดั้งเดิมที่ถูกตัดของท่านและน้องๆ ตลอด
จนชีวิตในวัยเด็ก ครอบครั้ว และสภาพสังคมชนบทที่ผ่านมาร่วม
ร้อยปีไว้อย่างน่าสนใจ น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

“...พ่อท่านสมุห์คง วัดสมุห์นิมิตร ตั้งชื่อให้พวกเราสามคน
เป็นภาษาไทยแท้ๆ ว่า เจื่อม, ยี่เกย, ซ้อย, แต่เนื่องจากชาวบ้าน
ในสมัยนั้นมักจะเข้าใจผิด ไม่นิยมภาษาโบราณๆ จึงเรียกชื่อเพี้ยน
ไปจากความเป็นจริง ครูทางโรงเรียนก็ลงทะเบียนชื่อไปตามที่ชาว
บ้านเรียก

บุตรคนหัวปี นายเงื่อม พานิช ทางโรงเรียนจตชื่อเป็นเงื่อม ไซ้ไม้เอก ไปคล้ายคำว่า เงื่อม เลื่อม คำ “เงื่อม” นี้มีในตำนานมูล ศาสนาว่า รุเงื่อม หมายถึงถ้าสูงบนภูเขา ในคำประพันธ์เก่าๆ มี ชรอุ่ม เงื่อมเวหา, เงื่อมหมายถึงอยู่สูง หัวปี, ได้เคยถามคนชื่อเงื่อม หลายคนว่า “ท่านเป็นคนหัวปีไซ้ไหม?” เขาตอบว่า “เป็นคนหัวปี ครับ” คนไทยตามบ้านนอกใช้คำว่าเงื่อม หมายถึง “คนหัวปี”

“บุตรคนที่สอง นายยี่เกย พานิช ทางโรงเรียนจตชื่อเป็น ยี่เกย ไซ้ไม้โท โดยเข้าใจกันว่าเป็นชื่อจีน แปลว่าไก่สองตัว ใน ตำนานมูลศาสนา มีชื่อเจ้าเมืองเป็นท้าวอ้าย, ท้าวยี่, ท้าวสาม, ท้าวช้อย เราจะเห็นได้ว่าคำว่ายี่ คนโบราณหมายถึงคนที่สอง คำ ว่าเกย หมายถึงหน่วย ยี่เกยเป็นคำไทยล้วน หมายถึงหน่วยที่สอง

บุตรคนที่สาม ทางโรงเรียนจตเป็นกิมช้อย เดิมคำว่ากิม เพราะเข้าใจกันไปว่าเป็นภาษาจีน มีคนจีนไซ้ชื่อกิมช้อยกันมาก ในสมัยคนไทยต้องเปลี่ยนชื่อตามรัฐนิยม น้องช้อยเปลี่ยนชื่อ ไซ้ ช.ช่างแทน ช.ไซ้, หมายถึงชดช้อย เจ้าครองนครท่านหนึ่งใน ตำนานมูลศาสนา เป็นท้าวช้อย ท่านเป็นบุตรคนสุดท้อง

พวกเราสามคนพี่น้องมีชีวิตผูกพันกันมากเนื่องจากนาย
เซียงบิดาได้ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พวกเราช่วยกันทำงาน
ช่วยเหลือมารดาในการดำรงตระกูลพานิชให้มั่นคงทั้งในทางโลก
และในทางธรรมตลอดมาเป็นอันดี”

และอีกตอนหนึ่งจากข้อเขียนเรื่องเดียวกันนี้ของพระคุณเจ้า
ช่วยให้เราเห็นภาพโครงสร้างของชีวิตที่จะเติบโตขึ้นเป็นคนดี เป็น
กำลังของชาติบ้านเมืองในอนาคตได้อย่างชัดเจนว่าจะต้องเริ่มมา
จากครอบครัว และสภาพแวดล้อมของสังคม ดังนี้

“เนื่องจากผมเรียงในสมัยนั้น เป็นเมืองมีเจ้าคณะจังหวัด
คือท่านเจ้าคุณกาแก้วหนู, มีภิกษุเจ้าอาวาส และภิกษุทรงความ
รู้มากเหล่านั้น มักจะมาคุยธรรมะที่บ้านเสมอๆ จึงใกล้ชิดกับพระ
ศาสนามาแต่ต้นทุกๆ คน”

นายยีเกย คือนายธรรมทาส น้องชายของท่านเป็นกำลัง
สำคัญก่อตั้งสนับสนุนงานมูลนิธิธรรมทาน อาทิ การก่อตั้งสวน
โมกขพลาราม สวนโมกขนิทานาชาติ ธรรมาศรมธรรมมาตา หนังสือ
พิมพ์รายไตรมาสชื่อพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่ความรู้ทางศาสนา
ตลอดจนข่าวความเป็นไปของธรรมทานมูลนิธิ น้องชายร่วมสยาย
โลหิตของท่านผู้นี้ทำงานอยู่ข้างหลัง และเคียงข้างพระคุณเจ้า
พุทธทาสตราจนาบรรพชิตท้ายของชีวิต และมีทายาทผู้มีศักดิ์เป็น
หลานของ “ลุงหลวง” สืบสานกิจการงานของธรรมทานมูลนิธิให้เป็น
ไปตามอุดมคติและเจตนารมณ์ดั้งเดิมต่อไป

เมื่อโยมบิดาของพระคุณเจ้าถึงแก่กรรมนั้น ท่านเรียนอยู่ในชั้นมัธยม ๒ โดยที่เป็นพี่ชายคนโตของน้อง ๆ ที่ยังเล็ก ๆ อีกสองคน ท่านจึงจำเป็นต้องลาออกจากโรงเรียนมาช่วยแม่ทำงานทุกอย่าง โดยเต็มกำลัง แต่การศึกษาเล่าเรียนของท่านมิได้สะดุดหยุดอยู่เพียงในชั้นเรียนในโรงเรียนเพราะเหตุนั้น ท่านเรียนรู้จากการทำงานตั้งแต่ตักน้ำ ผ่าฟัน แบกข้าวสาร ป้อนน้ำมันก๊าดขลข ไปส่งตามบ้านลูกค้า ข้าราชการ ทำบัญชี จัดสินค้าในร้าน และยังทำตู้หนังสือให้เพื่อนบ้านยืมอ่านอีกด้วย

เมื่อพระคุณเจ้าอายุครบปีบวช ท่านบวชให้แม่ตามความต้องการของแม่และประเพณีนิยม ศึกษาพระปริยัติ จนสอบเปรียญธรรม ๓ ประโยค แล้วตัดสินใจเด็ดเดี่ยวที่จะใช้ชีวิตทั้งสิ้นเพื่อรับใช้พระพุทธเจ้า โดยฉายนามว่า “พุทธทาส” ศึกษา ค้นคว้าปฏิบัติด้วยตนเอง อย่างมีระเบียบวินัย มีผลงานเผยแผ่พระศาสนามากมาย มหาศาล

สมณศักดิ์สุดท้ายของท่านคือ พระธรรมโกศาจารย์

มหาวิทยาลัยเก่าแก่ของประเทศ ๗ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ถวายปริญญาคุณวุฒิปันติภิกขิตติมศักดิ์แก่ท่าน

พระคุณเจ้าพุทธทาส บรมภาพเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๑

สิริอายุ ๘๗ ปี จำนวนปีที่ครองสมณเพศ ๒๗ พรรษา

ข้อมูลข้างต้นอ้างอิงจากหนังสือ “แม่สอนไว้” โดย พจน ย์พลพันธ์

เราสร้างดาว ๑๘ปีให้ดวงจันทร์ของเรา

เงาที่ ลึกกว่าดวงจันทร์

เพราะตัวมันมี-

ที่เงา, ลึกกว่าห้วงอวกาศ

คำดีที่มีแผลงเราจนแล้ว

เงาที่ขึ้นรอบ

มาที่ใจดวงจันทร์

ดาวที่มันได้ใจฉัน

ที่เราขย่มมัน

ดวงจันทร์ที่ฉันไว้ เป็นคุณ

อยู่ดี ทั่วปฐพี เพราะบุญ

ทำไว้เพื่อสุขุม

ตลอดชีวิตที่ฉันมา

ดวงจันทร์ที่อยู่คู่ฉัน

ก็เพราะเหตุผล

เราทำดีไว้มี เห็นมั้ย ?

แต่ฉันมี เราทำดีไว้ให้

คำดีที่เราเอาไว้

ดวงจันทร์ที่ฉันมีลมหายใจ

ฉันขอเธอ ให้อภัยฉัน

พระธรรมเทศนา

ณ ศาลาโรงธรรม สวนโมกข์ ไชยา
๑๓ กรกฎาคม ๒๕๐๘

ธรรมะ ๒๔ เหลี่ยม

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อตฺตทีปา อตฺตสรณา
อนนฺद्यทีปา อนนฺद्यสรณา-ติ
ธมฺโม สกุกจํ โสตพฺโพ-ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิสาขบูชาพระธรรมเทศนา อันเป็นปูพฟ้าปร-
ล่ำดັบ สืบต่อธรรมเทศนาที่วิสาขบูชาแล้วในตอนกลางวัน, ประรภ
เหตุที่วันนี้เป็นวันอาสาฬหบูชา, หรือถ้าจะถือเอาความหมายง่าย ๆ
ก็คือเป็นวันของพระธรรม ; เพราะว่าเป็นวันที่พระธรรมได้ปรากฏ
ขึ้นในโลกในวันนี้ ด้วยการแสดงอนุตตรธรรมจักรของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ทำให้เกิดอริยสาวกสงฆ์ ขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย เพราะการ
ประกาศซึ่งธรรมนั้น จึงนับว่าเป็นวันสำคัญ.

เมื่อถือเอาวันวิสาขะเป็นวันพระพุทธเจ้า, วันอาสาฬหะก็เป็น
วันพระธรรม, และวันมาฆะก็เป็นวันพระสงฆ์ ดังนี้. เราจึงได้
วินิจฉัย พิเคราะห์ปริกษาหารือกันถึงเรื่องของพระธรรม หรือความ
หมายของคำว่าธรรม ดังที่ได้กล่าวแล้วแต่ตอนกลางวันนั้น.

ในโอกาสนี้ จักได้กล่าวถึงพระธรรมนั้นอีก ในลักษณะที่จะเป็นอานิสงส์ เป็นที่ฟัง เป็นประโยชน์เกื้อกูล เป็นความสุขแก่เราทั้งหลาย, คือจะชักชวนกัน ให้พิจารณา ศึกษา เข้าใจ ในลักษณะของพระธรรม เป็นพิเศษออกไปโดยละเอียด ตามที่จะเป็นประโยชน์แก่เราได้อย่างไร.

เหลี่ยมที่ ๑

ในฐานะเป็นเสมือนที่ฟัง.

สำหรับข้อที่ ๑. ธรรมะนี้เป็นเหมือนที่ฟัง. ขอให้ทุกคนมีความเข้าใจคำว่า “ที่ฟัง”; คำนี้โดยภาษาบาลีก็คือคำว่า “ทีป” ซึ่งแปลว่า ที่ฟัง ; คู่กันกับคำว่า “สรณ” ซึ่งแปลว่า ที่ระลึก. ทีป นี้เป็นคำคำเดียวกับคำที่แปลว่า เกาะ หรือ ทวีป คือมีน้ำล้อม. เกาะเป็นที่ฟังของคนคนน้ำ, คำว่า “ทีป” มีความหมายโดยส่วนใหญ่ดังนี้. ธรรมเป็นที่ฟัง ก็หมายความว่า เป็นที่ฟังของคนที่เกิดทะเล คือความทุกข์. ความทุกข์ทั้งหลายเป็นเหมือนกับน้ำ ตกลงไปแล้วก็ลำบากถึงตาย, หรือเป็นทุกข์เจียนตาย จึงต้องการที่ฟัง ; และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่อ่อนแอ ไม่สามารถจะฟังตัวเองได้ ก็ต้องแสวงหาที่ฟัง.

สำหรับในพระพุทธศาสนา นี้ ได้สอนให้ฟังธรรม ; ไม่ได้สอนให้ฟังบุคคลอื่น. เพราะว่า การฟังธรรมนั้น เป็นอันเดียวกันกับการฟังตัวเอง เหมือนกับที่กล่าวเป็นนิกเขปบทข้างต้นว่า ธรรมที่ป่า ธรรมสรณา - มีธรรมเป็นที่ฟัง - มีธรรมเป็นที่ระลึก, อดุดที่ป่า อดุดสรณา คือ มีตนเองเป็นที่ฟัง มีตนเองเป็นที่ระลึก, อนณฺณที่ป่า

อนณฺยสรณํ - อย่างมีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง อย่างมีสิ่งอื่นเป็นที่ระลึกเลย
ดังนี้. พระพุทธภาษิตที่ปรากฏอยู่ในที่ทั่วไป. ใจความสำคัญก็มีอยู่
ที่ว่า พึ่งธรรมะก็คือพึ่งตัวเอง และอย่าได้พึ่งสิ่งอื่นเลย.

คำกล่าวนี้ อาจจะสูงเกินไป จนคนบางคนฟังไม่เข้าใจ
เพราะว่าคนโดยมากคิดแต่จะพึ่งคนอื่น โดยลืมนึกถึงตัว. ถ้าพุทธ-
บริษัทเป็นอย่างนี้ ก็เป็นที่น่าอัปอายขายหน้ายิ่งนัก เป็นที่น่า
อัปอายต่อบริษัทแห่งศาสนาอื่น ซึ่งเขาก็สอนกันว่า ต้องช่วยตัวเอง
พระเจ้าจึงจะช่วยเหลือ อย่างนี้เป็นต้น. พุทธศาสนามีคำสอนเรื่องพึ่งตัว
เอง คือพึ่งธรรม, และไม่พึ่งผู้อื่น ไม่พึ่งสิ่งอื่น.

สิ่งอื่นนั้น ก็คือ วัตถุที่คนเคยถือเป็นที่พึ่งมาแล้วแต่โบราณ
ก่อนพุทธกาล เช่น ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ป่าศักดิ์สิทธิ์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์
แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ กระทั่งจอมปลวกศักดิ์สิทธิ์ก็ยังมิ ; เหล่านี้เป็น
วัตถุอื่น ที่คนถือเอาเป็นที่พึ่ง. และถ้าเป็นบุคคลอื่น ก็หมายถึง คิด
แต่จะพึ่งผู้อื่นให้เขาช่วยตน. ในกรณีที่ผู้อื่นจะช่วยได้นั้น จะมีบ้างก็
เป็นเรื่องทางวัตถุเล็กๆ น้อยๆ. แต่ถ้าจะมองดูอีกทีหนึ่งแล้ว ก็
จะต้องเห็นได้ด้วยกันทุกคนว่า ; การที่คนอื่นจะมาช่วยเรานั้น ก็
เพราะว่าเรามีอะไรที่อยู่บ้าง เขาจึงได้ช่วยเรา, และความดีที่เรามี
อยู่บ้างนั้นแหละ คือธรรมะ.

เพราะฉะนั้น การช่วยของเขา ที่เขาช่วยเรา ก็เพราะเรามี
ธรรมะ อย่างน้อยก็มีคุณสมบัติเป็นมนุษย์ที่พอดูได้, หรือว่า
เป็นสัตว์ที่มีคุณธรรม คุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาจึงช่วย ;
เพราะว่ามีความดีอยู่ในตัวของสัตว์เหล่านั้น, ความดีนั้นเองเป็น
เหตุให้เขาช่วย.

แม้ที่สุดแต่ถ้า ถ้าเราจะยืมเงินของเขา เมื่อคราวมีทุกข์มีร้อน; เขาจะให้เรายืม ก็เพราะว่าเขาเห็นว่าเราเป็นคนซื่อตรง. ความซื่อตรงของเรานั้นเป็นธรรมะ ซึ่งเราสร้างขึ้นมาเอง เขาจึงให้เรายืมเงินเพราะเรามีธรรมะ เราจึงเป็นผู้ที่ช่วยตัวเองก่อน แล้วเขาจึงช่วยเรา.

แม้ว่าในกรณีที่เป็นเรื่องทางวัตถุทางร่างกายคนจะช่วยกันก็เพราะว่าคนที่จะถูกช่วยนั้นเป็นคนที่ควรช่วยเสมอไป. นี้เรื่องทางวัตถุแท้ๆ ก็ยังเป็นอย่างนี้แล้ว.

ส่วนเรื่องในทางธรรมะ คือเรื่องทางจิตใจ นั้น เป็นอันว่าต้องพึ่งตัวเองล้วน เช่น ก็เลสเกิดขึ้นเป็นความทุกข์ ; ไม่มีใครช่วยได้ เราต้องช่วยตัวเอง เพราะพระพุทธเจ้าท่านก็ยังตรัสว่า ตุมฺเหทฺทิกิจฺจํ อาตมปุเป - การพยายามประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นสิ่งที่ท่านทั้งหลายจักต้องทำเอง อุกุชตาโร ตถาคตา - พระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่เพียงผู้บอกทางเท่านั้น. นี้ยังเห็นชัดว่า ธรรมะแท้ๆ เป็นที่พึ่ง, ธรรมะที่เราปฏิบัติเองแท้ๆ เป็นที่พึ่ง.

ที่นี่ เราจะมองดูกันต่อไปในบางแง่वलสิ่งอื่นนอกจากธรรมะแล้ว ไม่อาจจะเป็นที่พึ่ง. ที่เห็นได้ง่ายๆ ก็คือคนทั่วๆ ไปนี้ไม่อาจจะเอาชนะกิเลสหรือความทุกข์ได้ตามลำพัง ต้องอาศัยธรรมเป็นเครื่องมือ หรือเป็นเครื่องวาง ; เป็นเครื่องวางในที่นี้ ขอให้ถือดูว่าบรรดาเครื่องวางทั้งหลาย จะมีอะไรเป็นเครื่องวางยิ่งไปกว่าธรรมะเล่า? เครื่องวาง เช่น ตะกรุด ผ้ายันต์ หรืออะไรเหล่านั้น จะเป็นเครื่องวางได้มากน้อยเพียงไร? จะเป็นของจริงไว้ใจได้สักเพียงไร? ลองคิดดูเองด้วยกันทุกคน ดูจะเป็นเรื่องหลอกเด็กมากกว่า.

ส่วนธรรมะเป็นเครื่องวางนั้น คຸ້ມได้จริง ; ขอแต่ให้มีธรรมะที่แท้จริง. ถ้ามีธรรมะจริงถึงที่สุด ก็จะไม่คຸ້ມได้กระทั่งความตาย คือไม่ให้ตาย, ไม่ให้มีัความตาย เพราะว่ามีผู้รู้ธรรมะแท้จริงนั้น ถอนความยึดถือว่าตัวตน สัตว์ บุคคล เสียได้, เลยไม่มีอะไรตาย.

ธรรมะที่ทำให้บรรลุถึงนิพพานนั้น ก็คือทำให้ลຸ້ງถึงสภาพที่ไม่ตาย, คือไม่มีความรู้สึกที่เราตาย ; เพราะมีจิตใจอยู่สูงเหนือความเป็นคน ธรรมะกันเสียได้ซึ่งความตาย ดังนี้, นับว่าเป็นที่พึ่งได้จริง.

ถ้าปราศจากธรรมะแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็เป็นคนที่เหมือนกับคนอ่อนแอ ช่วยตัวเองไม่ได้ ; ไม่มีเครื่องมือ ไม่มีเครื่องวาง ไม่มีที่พึ่ง น้อย่างหนึ่ง. จึงขอให้กำหนดจดจำไว้ให้ดีว่า ที่พึ่งอื่นไม่มีอย่างแท้จริง นอกจากธรรมะ แม้ในบางคราวเราจะพูดว่า พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง, พระธรรมเป็นที่พึ่ง, พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง, แต่ทั้งสามที่พึ่งนั้นรวมอยู่ในสิ่งๆ เดียว คือธรรมะ.

พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ก็เพราะเราปฏิบัติธรรมะตามคำสอนของท่าน, พระธรรมเป็นที่พึ่ง นี้ก็ตรองอยู่แล้ว, พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ก็ไม่มีอะไรอีก นอกจากจะต้องปฏิบัติตามพระสงฆ์ คือปฏิบัติธรรมะนั้นเอง. และธรรมะนั้นเองทำบุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้า, ธรรมะนั้นเอง ทำบุคคลให้เป็นพระสงฆ์, ไม่มีทางที่จะเป็นอย่างอื่น. ดังนั้นที่พึ่งอย่างเดี๋ยวก็คือธรรมะ ขอให้กำหนดไว้อย่างนี้ข้อหนึ่งก่อน.

เหลี่ยมที่ ๒

ในฐานะเป็นเสมือนดวงประทีป

ข้อถัดไป ธรรมะนี้เป็น
ประทีปเป็นดวงประทีป คือ
เป็นแสงสว่าง. นี้เราต้องนึกว่า
ถ้ามืดไม่มีตะเกียง เราก้เดินไม่ได้,
ทำงานกลางคืนก็ไม่ได้, เจ็บไข้ขึ้นมา
ก็ลำบากเหลือประมาณ ถ้าไม่มีตะเกียง.
เพราะมีตะเกียงเราจึงทำการงานหรือ
เดินทางได้ แม้ในที่มืด. นี้เป็นเรื่องทางวัตถุ ; ส่วนเรื่องทางจิตใจ
ที่จิตใจจะเดินไปหาความดับทุกข์นั้น มีตะเกียงแต่เพียงอย่างเดียว
คือธรรมะ.

ธรรมะตั้งอยู่ในฐานะเป็นดวงประทีป ส่องไฟให้คนเดินทาง.
คนมืดตาที่ยังตืออยู่ก็จะมองเห็นทาง, เป็นแสงสว่างส่องให้เราเดินถูก
ทาง นับตั้งแต่ต้นไปที่เดียว. เรามีความรู้อะไรสักอย่าง ; แม้ที่สุด
แต่ว่าความรู้เรื่องท่ามาหากิน นั่นก็คือธรรมะเหมือนกัน เพราะได้
กล่าวแล้วแต่ตอนต้น ในตอนกลางวันนั้นว่า คำว่าธรรมะนั้นหมายถึง
ถึงธรรมชาติ, ธรรมะนั้นหมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติ,
ธรรมะนั้น หมายถึงหน้าที่ที่บุคคลจะต้องประพฤติตามธรรมชาติ,
และธรรมะนั้นหมายถึงผลที่เกิดขึ้นมาจากการที่บุคคลทำหน้าที่ถูก
ต้องตามธรรมชาติ. นี้เราจะเห็นได้ทันทีว่า ความรู้เรื่องธรรมชาติ
นั้น เป็นแสงสว่างอย่างยิ่ง.

เหลี่ยมที่ ๓

ในฐานะเป็นเสมือนสหาย

ที่นี่ เราจะดูต่อไปถึงธรรมะในฐานะที่เป็นสหาย. ในโลกนี้ คนทุกคนต้องการบุคคลที่สอง ซึ่งเรียกว่าสหาย คือผู้ไปด้วยกัน. คำว่า สหาย คำนี้แปลว่า ไปด้วยกัน. ในการเดินทางเราต้องการสหาย, หรือเมื่อเรามีทุกข์ เราต้องการคนปลอบ, หรือเมื่อเราท้อถอย เราต้องการคนที่ช่วยส่งเสริมกำลังใจ อย่างนี้เป็นต้น. อย่างนี้เรียกว่าผู้ไปด้วยกัน คือสหาย.

ในบรรดาสหายทั้งหลาย พิจารณาดูให้ดีแล้วอะไรจะเป็นสหายได้ยิ่งกว่าธรรมะ? คือ ถ้าเราไม่มีธรรมะก็ไม่มีใครมาเป็นเพื่อนเป็นมิตรกับเรา. และแม้เพื่อนหรือมิตรที่เป็นคนๆ ด้วยกันนั้น ยังช่วยเราได้น้อยกว่าที่ธรรมะจะช่วย. เราปลอบตัวเองดีกว่าให้คนอื่นปลอบ การปลอบตัวเองนั้น ต้องมีธรรมะที่เพียงพอ จึงจะปลอบได้. หรือการที่จะช่วยๆกำลังใจให้เกิดขึ้น เราช่วยๆเราเองดีกว่าให้คนอื่นช่วย. เราต้องมีธรรมะที่ถูกต้อง ที่เพียงพอ ; เราจึงจะช่วยๆตัวเอง ให้มีกำลังใจถึงที่สุดได้.

อย่างนี้ย่อมเป็นการแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า สหายที่ดีที่สุดนั่นคือธรรมะ. ถ้าจะเอาบุคคลเป็นสหาย ก็จงเอาบุคคลที่มีธรรมะ ; อย่าเอาบุคคลที่ไร้ธรรมะมาเป็นสหาย เพราะว่าธรรมะในบุคคลนั้นจะเป็นสหายแก่เรา.

มองดูแล้ว ไม่ว่าจะไปในทางไหน สิ่งที่จะเป็นเพื่อนที่ดีที่สุดคือ
ธรรมะทั้งนั้น. เรามีธรรมะเป็นเพื่อน เป็นสหายแล้ว จะสำเร็จ
ประโยชน์. ในการที่เราต้องการเพื่อน ต้องการผู้ให้กำลังใจ ผู้ปลุก
ปลอบ นี่นับว่าเป็นสิ่งที่ควรสังเกตุกันให้มาก ; เพื่อว่าจะได้เป็น
บุคคลที่เข้มแข็ง ไม่เป็นคนอ่อนแอ เหมือนกับที่เป็นกันโดยมาก, มี
อะไรนิดหน่อยก็ร้องตะโกนหาคนช่วย จนไม่รู้ว่าจะทำอะไรถูก ;
เพราะมีความกลัวมากเกินไป. แต่ถ้าเป็นคนมีธรรมะแล้ว จะน่าดู
จะไม่น่าสงสารมากอย่างนั้น. ดังนั้นเราจงคิดนึก ที่จะ มีธรรมะ
เป็นสหาย, หรือแม้แต่เป็นผู้ปลอบกันให้ยิ่งไปกว่าที่แล้วมา. นับ
ว่าเป็นคุณสมบัติหรือเป็นคุณค่าของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้นเป็น
ข้อที่ ๓.

เหลี่ยมที่ ๔

ในฐานะเป็นเสมือนบ่อเกิดของความดี

ข้อต่อไป อยากจะให้มองคุณธรรมในฐานะที่เป็นบ่อเกิดของความดี, เป็นเหมือนกับเหมืองที่ให้เกิดความดี. เราต้องการแร่ เราต้องทำเหมืองแร่, แล้วก็กอบโกยเอาแร่ออกมา. แต่ถ้าเราต้องการความดี เราต้องทำเหมืองธรรมะ, ทำธรรมะให้เป็นเหมือง เราจึงจะได้ความดีมากพอ. บรรดาความดีทั้งหลาย ที่มนุษย์เราต้องการกันในโลกนี้จะค้นหาเอาได้จากเหมือง คือธรรมะเพียงอย่างเดียว.

การที่มีคนกล่าวว่า ธรรมะเป็นคุณากร คือ บ่อเกิดของความดีนี้ เป็นความถูกต้องอย่างยิ่ง. เราจึงพยายามทำความเข้าใจ มองให้เห็นความจริงข้อนี้ ว่าอย่าไปแสวงหาความดีที่อื่นให้ปวดการ. จงแสวงหาเอาจากเหมืองคือธรรมะ, หรือทำเหมืองธรรมะกันแล้วจะเป็นการดีกว่าทำเหมืองอย่างอื่นโดยแน่นอน ; เป็นเหมืองที่ให้ความดีอย่างไม่มีที่สิ้นสุด. คนขุดแร่นั้นไม่เท่าไรก็หมดเหมือง ; แต่เหมืองคือธรรมะนี้ ยิ่งขุดยิ่งมีมาก, ยิ่งขุดเท่าไรจะยิ่งมีมากยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม. ดังนั้นธรรมะจึงเป็นบ่อเกิดของความดี, เป็นเหมือนเหมืองของความดี ซึ่งเราจะต้องกำหนดไว้ในฐานะเป็นคุณสมบัติอย่างยิ่งของธรรมะ นี้เป็นข้อที่ ๔.

เหลี่ยมที่ ๕

ในฐานะเป็นเสมือนโอสถ

ข้อต่อไป เราจะมองกันถึงธรรมะในฐานะที่เป็นยาแก้โรค หรือเป็นโอสถ. ท่านทั้งหลายคงจะได้ยินคำว่า “ธรรมโอสถ” อยู่ บ่อยๆ แต่แล้วก็คงจะเข้าใจว่า เป็นยาแก้โรคทางจิตใจไปเสียอย่าง เดียว. ขอให้คิดว่า ความเป็นโรคนั้น มันมีมูลมาจากอะไรกันแน่.

ความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้น มันมีมูลมาจากอะไรกันแน่ ? ในที่นี้ อยากจะยืนยันว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยทางร่างกาย ทุกชนิดก็กล่าว ได้ ล้วนแต่มีมูลมาจากการที่ขาดธรรมะ เช่น คนสะเพร่าเลินเล่อ เป็นคนขาดธรรมะก็จะต้องถูกบาดเจ็บอย่างนั้นอย่างนี้ ไปตาม ประสาของคนเลินเล่อ. คนโง่คือคนขาดธรรมะ ก็จะต้องเจ็บ ป่วยด้วยเหตุอย่างนั้นอย่างนี้.

ที่นี่ มองให้ลึกให้ละเอียดลงไป แม้แต่คนจะหกล้มมัน เพราะขาดธรรมะด้วยเหมือนกัน. ขาดสติสัมปชัญญะชนิดไหน ก็ ล้วนแต่เป็นการขาดธรรมะทั้งนั้น ; คนจึงได้เจ็บป่วยลงไป. แม้แต่ คนจะเป็นหวัด ก็เพราะขาดธรรมะคือความสะเพร่า ความเลินเล่อ ความโง่ ความไม่ฉลาด อย่างใดอย่างหนึ่งโดยแน่นอน. แต่เพราะ ว่าเราไม่ค่อยจะกลัวกัน เราจึงไม่ค่อยสนใจในเรื่องนี้.

ที่นี่ จะพิจารณาดูกันถึงความเจ็บป่วย ที่เป็นกันอยู่มากที่สุด ในโลกนี้ในเวลานี้โดยเฉพาะ เช่น โรคที่เกี่ยวกับกระเพาะอาหาร

และโรคเกี่ยวกับประสาท. โรคกระเพาะอาหาร โรคลำไส้เรื้อรัง ; โรคอะไรก็ตามที่เกี่ยวกับลำไส้ กระเพาะอาหาร จะต้องมีมูลมาจากการที่มีโลหิตไปหล่อเลี้ยงไม่พอ.

การที่โลหิตไปหล่อเลี้ยงไม่พอ ก็เพราะว่าคนคนนั้นมีความวิตกกังวล, มีความทรมานใจของตนเอง, มีความเดือดพล่านในทรงจิตใจ จนโลหิตต้องไปเลี้ยงข้างบนคือสมองจนหมดสิ้น, ไม่พอที่จะเลี้ยงกระเพาะ ทำให้กระเพาะและลำไส้ผิดปกติบ้าง ไม่อาจจะทำหน้าที่ของตนบ้าง, จึงได้เกิดเป็นโรคผิดปกติขึ้นที่ลำไส้หรือกระเพาะ นานเข้าก็เรื้อรัง.

เมื่อคนเราเสียใจ หมอจะรู้ได้ว่า ไม่มีโลหิตไปเลี้ยงที่กระเพาะเลย, เมื่อเราโกรธ จะไม่มีโลหิตไปเลี้ยงที่กระเพาะเลย, เมื่อเราวิตกกังวล จะไม่มีโลหิตไปเลี้ยงที่กระเพาะเลย ; เมื่อเรามีความพิการทางจิตใจอย่างนี้อยู่บ่อยๆ เราก็เป็นคนนอนไม่หลับ และเป็นโรคเส้นประสาทอย่างที่ไม่อาจจะรักษาให้หายได้, และคนเราก็เป็นกันโดยมาก. เมื่อเรามีโรคกระเพาะอาหารหรือโรคประสาทเป็นเจ้าเรือนแล้ว โรคอื่นๆ ก็ตามมาอีกมากมาย.

ถ้าคนมีจิตใจปกติ อาหารจะย่อยดี เพราะว่าลำไส้ดี กระเพาะอาหารดี. พวกที่อยู่ตามป่าตามเขาเป็นโยคีกินใบไม้เป็นอาหารก็ได้ ก็เพราะเหตุว่ามีการย่อยอาหารดีเพราะจิตใจดี. คนเหล่านี้ไม่เป็นโรคกระเพาะ ไม่เป็นโรคเส้นประสาท ไม่เป็นโรคเบาหวาน ไม่เป็นโรคอะไรๆ ที่ชาวบ้านกำลังเป็นกันอยู่ในขณะนี้ ; เพราะว่าขาดกรรมะ. ข้อสำคัญที่สุด คือขาดกรรมะ ที่เป็นเหตุให้ตัดความยึดมั่นถือมั่น หรือตัดความวิตกกังวล นั้นเอง.

ในโลกนี้, มีความวิตกกังวลมากขึ้น, มีความกลัวมากขึ้น, มีความดิ้นรนทะเยอทะยานมากขึ้น, เมื่อขจัดออกไปไม่ได้ ก็เป็นภัยขึ้น ทั้งทางกายและทั้งทางใจ. ชรรมะสามารถจะกำจัดสิ่งเหล่านี้ได้ จึงเป็นโอสถ คือหยูกยารักษาโรคทั้งทางกายและทั้งทางใจ. คนเจ็บป่วย ถ้ามีชรรมะเข้ามาช่วย ความเจ็บนั้นจะบรรเทาหรือถึงกับหายไปในที่สุด แปลว่า ชรรมะจะเป็นหยูกยา ทั้งในทางป้องกันและรักษา, หรือแม้ที่สุดแต่ชุกกำลัง คือเป็นยา หรือเป็นโอสถ ได้ทุกอย่างนั่นเอง.

คนเดี๋ยวนี้ ไปหวังพึ่งหยูกยาที่เป็นวัตถุ มากกว่าหวังพึ่งชรรมะเป็นหยูกยา ; ดังนั้นจึงยิ่งกินยาเข้าไปเท่าไรก็ยิ่งมีความเจ็บไข้ในโลกนี้มากขึ้นเท่านั้น. เพราะว่าเมื่อไม่มีความเข้าใจถูก ในเรื่องต้นเหตุของโรคแล้ว ; ไปกินยาก็คือการฝืนธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดความผิดปกติอย่างอื่น มากขึ้นไปอีก.

หมอยิ่งมากขึ้น ยายิ่งมากขึ้นในโลกนี้ ก็ยังเป็นการเพิ่มโรคภัยไข้เจ็บ ให้แปลกประหลาด และมากมายยิ่งขึ้นเท่านั้นเอง ; จึงสู้สมัยที่คนมีชรรมะมากๆ ไม่ได้ คือแทบจะไม่รู้จักกับความเจ็บไข้เอาเสียเลย, ไม่มีการทบทวนมานคือเป็นโรคประสาทโรคกระเพาะอาหารกันเกือบทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์ ของคนในโลกนี้.

นี่แหละ คือความที่ชรรมะเป็นหยูกยาเป็นโอสถที่เราเรียกกันว่า “ชรรมะโอสถ” แต่ขออย่าได้เข้าใจว่าเป็นเพียงหยูกยาสำหรับแก้กิเลส หรือรักษากิเลสโดยตรง. จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า เป็นหยูกยาที่รักษาโรคสารพัดอย่าง ; และโรคทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้น

ทางกายนั้น มีมูลมาจากทางจิตใจ คือจากกิเลสนั่นเอง. แต่เรามักจะไม่ค่อยเรียกกันว่ากิเลส ; เช่น ความวิตกกังวล ก็คือกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดโรคภัยนานาประการ แก่คนในโลกนี้ ในปัจจุบันนี้นี้เป็นคุณสมบัติ เป็นอานิสงส์ของธรรมะประการที่ ๕.

เหลี่ยมที่ ๖

ในฐานะหม่อมอ้อมโพธิ์ร่มไทร

ที่นี่ เราจะมองดูให้กว้างออกไป เหลียวไปทางอื่นบ้าง เราจะพบว่า ธรรมะนี้เป็นเหมือนกับร่มโพธิ์ร่มไทร : ให้ความคุ้มครอง ให้ความเยือกเย็น ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคนเดินทางเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ก็ต้องการร่มไม้ที่จะพักผ่อน.

การที่คนเราปลุกปล้ำในชีวิต มาตั้งแต่เกิดจนตายนี้ก็เหมือนกับการเดินทาง ; เดินกันตั้งแต่เกิดจนตายทีเดียว ไปตามอำนาจของความต้อการ แล้วแต่ว่าเขาจะต้อการอะไร. ในการเดินทางอันยืดยาวนี้ เขาจะไปพักที่ร่มโพธิ์ร่มไทรอันไหน? เมื่อเกิดเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าขึ้นมา ไม่มีอะไรที่จะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรได้ดีไปกว่าธรรมะ. ขอแต่ให้รู้จักคิดนึกศึกษา ให้รู้จักทำธรรมะในฐานะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร คุ้มครองชีวิตจิตใจ ตลอดเวลาที่เดินทางตั้งแต่เกิดจนตาย. ถ้าไปมีสิ่งอื่นเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ก็จะเป็นที่สิ่งที่น่าเวทนาสงสารอย่างยิ่ง ; เพราะไปเอาสิ่งที่ไม่ร่มเย็นมาสร้างความ

ร่วมเย็น, หรือจะไปหวังความร่วมมือจากสิ่งที่ไม่อาจจะสร้างความ
ร่วมเย็น.

ความมีธรรมะ คือความเข้าใจถูกต้อง ประพฤติถูกต้อง
กระทำถูกต้อง ในการที่จะทำงาน ในการที่จะพักผ่อน หรือใน
การที่จะศึกษาชีวิตนี้ ให้เข้าใจยิ่งขึ้นตามลำดับ. นี่เป็นความรู้ ที่จะ
ทำให้เรารู้จักพักผ่อนให้เพียงพอแก่การงาน. ชีวิตไม่ใช่เป็นการ
งานล้วนๆ ; ต้องเป็นเพียงการพักผ่อน ประกอบกันไปในตัว
อย่างสมสัดส่วนส่วน จึงจะรอดไปได้ ; มิฉะนั้นแล้วจะต้องตาย
ภายในไม่กี่วัน.

ทางร่างกาย เรายังต้องนอนดึกหลาย ๆ ชั่วโมงต่อวันหนึ่ง,
ในทางจิตใจ เราก็ต้องมีการพักผ่อนให้พอกัน ; มิฉะนั้นจะเป็นโรค
ภัยไข้เจ็บ เช่น โรคประสาทและโรควิกลจริต, ไม่สำเร็จการเดินทาง
ที่ก้าวหน้าไป ตั้งแต่เกิดจนตายได้เลย มีแต่ความชอกช้ำและ
ทรุดโทรมลงตามลำดับ แล้วก็ตายเสีย หรือล้มละลายเสียในเวลา
อันสั้น ; เพราะไม่รู้จักมีสิ่งที่จะช่วยให้เกิดการพักผ่อนอันแท้จริง
ในทางจิตใจนั่นเอง. ความรู้ในเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดแก่
มนุษย์ ในโลกในสมัยปัจจุบันนี้ นับว่าเป็นคุณค่า หรือเป็น
คุณสมบัติของธรรมะเป็นประการที่ ๖.

เหลี่ยมที่ ๓

ในฐานะเป็นเสมือนสระน้ำ

ที่นี่ เราจะเหลียวดูไปทางอื่นอีกบ้าง เราจะเห็นว่าธรรมะนี้เหมือนสระน้ำหรือบ่อน้ำ. เมื่อเรากระหายน้ำ เราต้องไปหาสระน้ำหรือบ่อน้ำ. เมื่อเราร้อนทนไม่ไหว เราก็ต้องไปหาที่อาบน้ำ ; การที่จะให้จิตใจหยุดกระหายหยุดร้อนรณกระวนกระวายนั้น ไม่มีสระน้ำบ่อน้ำไหนยิ่งไปกว่าธรรมะ.

คิดดูแล้ว ร่างกายนี้ไม่สำคัญ ถ้าว่าจิตใจกระหายหรือร้อนรณแล้ว ร่างกายก็จะพลอยกระหายและร้อนรณไปด้วย. ถ้าได้อาศัยสิ่งที่จะดับความกระหายและความร้อนรณกระวนกระวายได้จริง ก็ควรจะเป็นธรรมะ ซึ่งเป็นเหมือนสระน้ำและบ่อน้ำ เป็นน้ำที่ไม่มีเปือกมีตม ไม่มีตะกอน ; ดังนั้นจึงไม่ประกอบด้วยโทษ.

เมื่อตอนกลางวัน ได้กล่าวถึงลักษณะของธรรมะ ที่เป็นเหมือนสระน้ำไม่มีตะกอนอยู่โดยละเอียดแล้ว. ควรจะระลึกนึกถึงกันอีกสักครั้งหนึ่ง สิ่งที่จะระงับความกระหายความกระวนกระวายของคนเรานั้น คือธรรมะที่จะช่วยดับกิเลสตัณหา, ช่วยบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น ; สร้างความสงบเย็น ให้เกิดขึ้นมาในขณะนั้น

เอง. เราต้องการน้ำอย่างที่เราได้ไม่ได้ ; แต่ทำไมเราจึงไม่นึกว่า
ธรรมะนั้นเป็นน้ำที่เราต้องการ.

เมื่อเราไม่ได้อาศัยน้ำ คือธรรมะแล้ว เราจะสกปรกยิ่งกว่าที่
จะสกปรก ; เพราะไม่มีอะไรจะช่วยขัดช่วยล้างให้ได้ดีเหมือน
ธรรมะ. เราจึงกลายเป็นคนสกปรก ที่เนื้อที่ตัวก็สกปรก, ที่คำพูด
วาจาก็สกปรก, ที่จิตใจก็สกปรก ; แล้วเราจะเป็นคนระหายนะ
อยู่เสมอ, เป็นคนกระวนกระวายอยู่เสมอ. ควรจะรู้จักตีมน้ำในบ่อนี้
ให้ถูก ให้ดี ให้เพียงพอแก่ความต้องการ ในวันหนึ่ง ๆ ด้วยกัน
จงทุกคน, และพยายามอาบล้างด้วยน้ำบ่อนี้ ให้เพียงพอ ในวัน
หนึ่ง ๆ ด้วยกันทุกคน, จะได้พบสิ่งซึ่งน่าประหลาดและมหัศจรรย์
อย่างที่ไม่เคยพบมาแต่ก่อน.

ธรรมะเป็นเหมือนสระน้ำบ่อน้ำ ที่ทำให้สะอาดถึงที่สุด ดับ
ความกระหายถึงที่สุด ดับความร้อนถึงที่สุด ; นับว่าเป็นคุณ
ธรรมหรือคุณสมบัติอย่างยิ่ง ของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น และนับ
เป็นประการที่ ๗.

เหลี่ยมที่ ๘

ใบฐาน: เป็นเสมือนเกาะกลางสมุทร

ถ้าจะมองดูอีกทางหนึ่ง เราจะพบว่า ธรรมะนี้เป็นเหมือนกับเกาะ ที่มีอยู่กลางสมุทร ที่คนลอยทะเลเคว้งคว้างต้องการอย่างยิ่ง หรือว่าเป็นเหมือนกับหลักที่คนตกน้ำจะต้องการอย่างยิ่ง.

ในบรรดาสิ่งที่เราเกี่ยวข้องนั้น ถ้าเราไม่มีหลักเป็นที่เกาะแล้ว ก็จะมีแต่ความผิดพลาด. ความผิดพลาดในชีวิตประจำวันนั้น เป็นเหมือนกับน้ำกลางทะเล ; มีความหมายว่า ตกลงไปแล้วจะต้องตาย เพราะมันลึกมาก มันกว้างมาก และยังเต็มไปด้วยคลื่นลม. คนเราที่มีชีวิตอยู่ทุกๆ วันนี่ แต่ละวันๆ ก็มีอาการเหมือนกับว่าเวียนว่ายอยู่ในทะเล, มีอุปสรรคเต็มไปหมด จากสิ่งทุกสิ่งที่เราเกี่ยวข้องอยู่ด้วย.

ถ้าเราไม่มีหลักสำหรับยึดแล้ว เราก็คงจะเป็นบ้าในสองสามวัน, หรือไม่ก็เป็นบ้า ก็คงจะทำอะไรไม่ถูกมีแต่ทำอะไรผิดๆ : มีการตัดสินใจผิด, และมีการกระทำผิด ; เพราะไม่มีหลักสำหรับยึดสำหรับเกาะ สำหรับเป็นที่มุ่งหมาย หรือเป็นเครื่องประดับประคอง.

นี้เรียกว่า ในทางจิต ทางใจของเรานั้น ต้องการหลัก ต้องการที่เกาะที่ยึดเป็นหลัก จึงจะไม่มีอาการเหมือนกับคนที่เคว้งคว้าง ไปตามอารมณ์ชั่วขณะ ; ทำอะไรก็ทำไปอย่างที่เรา

ว่า “ถูก” ก็ได้, “ผิด” ก็ได้ ; เพราะเราไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร. ถ้าเผชิญมัน “ถูก” ก็เลยกลายเป็นของดีไป ถ้ามัน “ผิด” ก็ลืมเสียก็แล้วกัน ; คนชนิดนี้เป็นบุคคลที่น่าสงสารอย่างยิ่ง คือคนที่ไม่มีความหลัก.

แล้วถ้าว่ามีธรรมะคือความรู้ที่ถูกต้องเพียงพอ ในเรื่องชีวิตในเรื่องการงาน เป็นต้นแล้ว ; ธรรมะนี้จะเป็นเหมือนหลักที่มั่นคงอาศัยเป็นที่เกาะที่ยึดได้จริง. ธรรมะในลักษณะนี้มีมากมาย นับตั้งแต่ความมีสติสัมปชัญญะ, การศึกษา ที่ทำให้เกิดความเฉลียวฉลาด, ความรอบรู้ในสิ่งที่เคยผ่านมา, ซึ่งล้วนแล้วแต่จะให้ความรู้ที่ถูกต้อง ต่อไปตามลำดับ เป็นที่เกาะที่ยึด สำหรับบุคคลผู้ประกอบ การงานที่กำลังเวียนว่ายอยู่ในทะเลแห่งการงาน หรืออาชีพ.

เราจงพยายามสร้างเกาะ สร้างหลัก อันนี้ขึ้นไปให้เพียงพอแก่ความต้องการของเรา. ธรรมะนั้นแหละมีคุณสมบัติ เป็นเกาะหรือเป็นหลัก ในท่ามกลางมหาสมุทร ให้ได้อย่างนี้ ไม่ให้เกิดความว่าเหว่ ผิดพลาด เลื่อนลอยแต่ประการใด ; นับว่าเป็นคุณสมบัติอันที่ ๘.

เหลี่ยมที่ ๙

ในฐานะเป็นเสมือนร่มกันฝน

ที่นี่ เราจะมองดูต่อไป อย่างที่จะพบเห็นในพระบาลี มีอยู่หลายแห่ง ว่าธรรมะนี้เหมือนกับร่มกันฝน, หรือสมยนี้ ก็มักจะใช้เสื่อฝนแทนร่มกันเป็นส่วนมาก แต่ความหมายมันก็ยังอย่างเดียวกัน เราเรียกว่า ร่มกันฝนก็แล้วกัน. คนที่ไม่มีร่ม พอฝนตกจะเป็นอย่างไร? เขาก็คงจะหายถูกด้วยกันทุกคน ; เพราะว่าเราเคยไม่มีร่มไม่มีเสื่อฝน ในบางขณะกันมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น.

แต่คำว่า “ฝน” ในที่นี้ เป็นเพียงคำอุปมา เปรียบอย่างหนึ่งของกิเลส. ฝนมีอุปมาด้วยกิเลส ก็ตรงที่ว่าตกรดจิตใจ ทำให้เปียกปอนไป, ทำให้หนาวสั่นสะท้าน, หาความสุขไม่ได้ ; และมีสิ่งที

จะต้องรู้กันไว้ว่า สิ่งทีเรียกว่าฝนนั้นเป็นของธรรมชาติ, และเป็นธรรมดาอย่างยิ่ง ที่มันจะต้องตก.

ฝนเป็นสิ่งที่จะต้องตก จะต้องมี อยู่ในโลกนี้เป็นที่แน่นอน. เราต่างหาก ทีจะต้องหาเครื่องต้านทานหรือต่อสู้ ; ดังนั้นเราจึงมีร่มมีเสื่อฝน หรือมีหลังคาบ้านเรือนของเรา เป็นเครื่องต่อสู้ฝน.

เราลองไม่มีร่ม ไม่มีเสื้อฝน ไม่มีหลังคาเรือนดูกันบ้าง แล้วก็จะรู้ได้เองว่าจะเป็นอย่างไร. ฝนจะทำอันตรายแก่เรา แก่เด็ก ๆ แก่วัตถุข้าวของในเรือนของเธออย่างไร ; ไม่ต้องอธิบายก็พอจะรู้จักกันได้.

ที่นี่ ถ้ามีสิ่งอะไร สิ่งใด จะช่วยคุ้มครองให้ ก็นับว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดแล้ว ; เพราะฝนเป็นสิ่งที่จะต้องมี และต้องตก ; เราก็มักจะต้องมีสิ่งที่จะต่อต้านฝน. ในบรรดาเครื่องต่อต้านฝนนี้ ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าธรรมะที่จะต่อต้านฝน ที่จะตกกรดลึกเข้าไปถึงจิตใจ. แม้แต่เรื่องฝนที่จะตกรดข้าวของก็เถอะ คนก็ต้องการความเฉลียวฉลาดในการที่จะปกปิด นั่นก็คือธรรมะอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน ; ถ้าเราไม่มีความฉลาดเพียงพอ เราคงจะลำบากมาก. แม้แต่ในเรื่องหาอะไรปิดฝน กันฝน. ในเรื่องทางจิตใจยิ่งจำเป็นยิ่งไปกว่านั้น ; ไม่มีร่ม ไม่มีเสื้อฝน ไม่มีหลังคาอะไร ที่จะช่วยป้องกันให้ได้ นอกจากธรรมะ.

ขอให้รู้จักธรรมะ ในฐานะที่เป็นเครื่องกันฝน ; คือหมายถึงสิ่งที่จะต้องทำตามธรรมชาติธรรมดาต่างๆ ไปกันในลักษณะอย่างนี้ด้วย. นี้เรียกว่า คุณสมบัติของธรรมะเป็นประการที่ ๕.

เหลี่ยมที่ ๑๐

ในฐานะเป็นเสมือนเหย้าเรือน

ที่นี่ ดูต่อไปถึงข้อที่ท่านอุปมา ธรรมะนี้ ว่าเป็นเหมือนเหย้าเรือน. คนเราต้องมีที่อาศัย เช่นเดียวกับที่สัตว์ก็ยังคงต้องมีที่อาศัย อยู่ในเรือวโนรูในโพรงไม้ ก็ยังถือว่าเป็นที่อาศัย คนเรามีเหย้าเรือนเป็นที่อาศัย.

ถ้าไม่มีที่อาศัยจะเป็นอย่างไร? ก็ทนายได้ตีด้วยกันทุกคน. คนไม่มีเรือนอยู่นั้นจะเป็นอย่างไร? ในจิตใจนี้ก็เหมือนกัน; ถ้าไม่มีธรรมะเป็นเหย้าเรือนแล้วจิตใจก็จะเดือดร้อน เหมือนคนไม่มีเรือนอยู่. ถ้าไม่มีธรรมะแล้ว แม้จะได้อยู่เรือนที่สร้างสรรคักันอย่างวิมาน ก็ไม่มีประโยชน์อะไร คงจะมีแต่ความร่ำร้อนยิ่งขึ้นไปเท่านั้นเอง. ต้องหาเรือนให้ใจอยู่เสียก่อน ร่างกายจึงจะอยู่เรือนตามธรรมดาทั่วๆ ไปได้.

ถ้าจิตใจไม่มีเรือนอยู่แล้ว; ร่างกายก็เหมือนกับไม่มีเรือนอยู่; เพราะว่าจะอยู่ที่บ้านไหน อย่างไร มันก็หาความสุขไม่ได้, จะอยู่ตึกอยู่วิมานอย่างไร มันก็หาความสุขไม่ได้, ตึกหรือวิมานนั้นก็ไร้ความหมาย. ต่อเมื่อใดหาเรือนให้ใจอยู่เสียก่อนได้ เรือนทั้งหมดก็จะมีความหมาย คือเป็นคุณเป็นประโยชน์ขึ้นมา.

ดังนั้น ท่านจึงว่า ธรรมะนี้เหมือนเหย้าเรือนที่แท้จริง อย่าลืมคำว่า “ที่แท้จริง” นี้ นับว่าเป็นคุณสมบัติของธรรมะเป็นประการที่ ๑๐.

เหลี่ยมที่ ๑๑

ในฐานะเป็นเสมือนข้าวปลาอาหาร

ที่นี่ เราจะดูต่อไปถึงข้อที่ว่า ธรรมะนี้เป็นข้าวปลาอาหาร, เรียกว่าอาหารสั้น ๆ ก็แล้วกัน. คนเราต้องกินอาหาร ทั้งทางกาย และทั้งทางใจ ; เพราะว่า คนเราไม่ได้มีแต่ร่างกายอย่างเดียว คนเรามีจิตใจด้วย. ร่างกายก็กินอาหารในทางกาย จิตใจก็กินอาหารในทางจิตใจ ; แต่มันมีอะไรมากไปกว่านั้น คือว่าถ้าจิตใจไม่ได้กินอาหารแล้ว, แม้จะได้กินอาหารทางร่างกาย, คนเราก็ออยู่ไม่ได้โดยแน่นอน จักต้องบ้ำบอ จักต้องวิกลจริต จักต้องเป็นโรคภัยไข้เจ็บ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น.

เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่เรียกว่าอาหาร เช่นข้าวปลาอาหารเป็นคำๆ นี้ จะเป็นอาหารที่แท้จริง หรือสำเร็จประโยชน์ได้จริง ; ก็ต้องเพราะใจได้กินอาหารในทางใจหรือธรรมะเสียก่อน. อาหารใดๆ จะมีค่าขึ้นมา ก็เพราะประกอบอยู่ด้วยธรรมะทั้งนั้น. ถ้าคนเราไม่มีธรรมะ กินอาหารแล้ว ; อาหารนั้นจะเป็นยาพิษขึ้นมา, ไม่ว่าอาหารชนิดไหนหมด. ความสำเร็จประโยชน์ของความเป็นอาหาร จึงอยู่ที่มีธรรมะเป็นอาหาร.

คนเราหิว ต้องการอาหาร ; ต่อเมื่อได้กินอาหารจึงจะสงบลงได้. คนเรามีความหิว ทั้งทางกายและทางใจ แต่ถ้ามีธรรมะแล้ว อาจจะหยุดความหิวได้ ทั้งทางกายและทั้งทางใจ ; แม้จะต้องตายลงเพราะขาดอาหาร ก็ยังไม่มีความกระวนกระวาย. นี่แหละสิ่ง ที่เรียกว่าอาหารนั้น มีความหมายอันสำคัญอยู่ที่ความหมายของ

คำว่าธรรมะด้วยเหมือนกัน ธรรมะเป็นอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตอยู่เป็นปกติดังนี้ เรียกว่าเป็นคุณสมบัติเป็นประการที่ ๑๑. ของธรรมะ.

เหลี่ยมที่ ๑๓

ในฐานะเป็นเสมือนเครื่องนุ่งห่ม

มีคำกล่าวอยู่ทั่วไปว่า ธรรมะนี้เป็นเครื่องนุ่งห่ม, คนที่ไม่มีธรรมะ คือคนไม่นุ่งผ้า เป็นคนเปลือย. การที่คนเราอยากนุ่งผ้า ก็เพราะว่ามีหิริโอตตปปะ คือความละอาย จึงได้นุ่งผ้า ; ลองขาดหิริโอตตปปะ คือธรรมะข้อนี้ คงจะไม่นุ่งผ้า เพราะไม่ละอาย. ความละอายเป็นเหตุให้นุ่งผ้า ; ดังนั้นเครื่องนุ่งห่มที่แท้จริงเกิดขึ้นเพราะธรรมะ เพราะความละอาย. ธรรมะเป็นเครื่องนุ่งห่มแก่ร่างกายโดยอ้อม อย่างนี้ ; แต่ธรรมะเป็นเครื่องนุ่งห่มแก่จิตใจโดยตรงเต็มตัวอย่างนี้. คนเราจึงไม่เปลือย ทั้งทางกายและทั้งทางใจนี้มองกันในแง่ที่น่าละอาย.

แต่ถ้าจะมองกันในด้านอื่น เช่น เครื่องนุ่งห่มนี้ ก็นั่นร้อนกันหนาว กันยุงกันริ้น เป็นต้น ก็ยังคงได้ความอย่างเดียวกันอีกว่า อาศัยธรรมะเป็นหลัก จึงป้องกันความหนาวความร้อน จึงจะเกิดขึ้นแก่จิตใจ. ศัตรูตามธรรมชาติเช่นนี้ เราจะต้องต่อสู้ด้วยธรรมะอีกเหมือนกัน นี้เรียกว่าเป็นคุณสมบัติประการที่ ๑๒ ของสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะนั้นในฐานะที่เป็นเหมือนเครื่องนุ่งห่ม.

เหลี่ยมที่ ๑๓

ในฐานะเป็นเสมือนอาวุธ

มองดูต่อไปอีก ธรรมะนี้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นอาวุธ. คนเราทุกคนต้องการอาวุธ แม้ที่สุดแต่มีดเล็กๆ สักเล่มหนึ่งก็ยังเป็นเครื่องอุ่นใจ ; เพราะว่าคนเรามีความกลัว คนเราจึงต้องการอาวุธ ; เพราะว่าคนเรามีศัตรู เราจึงต้องการอาวุธที่จะทำลายศัตรู.

ศัตรูนั้นมีทั้งภายนอกและทั้งภายใน : ภายนอกคือคนที่เกลียดเราไม่ชอบเรา, ภายในก็คือกิเลสของเราเอง. เราจะปราบปรามศัตรูเหล่านี้ด้วยอะไร? จะใช้อาวุธอะไร? คำตอบก็มีว่า ไม่มีอาวุธอะไรดีไปกว่าอาวุธคือ ธรรมะ. ถ้าเรามี ธรรมะ ทุกคนในโลกจะรักเรา, แล้วใครจะเป็นศัตรูแก่เรา. คนที่ขาดธรรมะต่างหาก จึงก่อให้เกิดศัตรู. เกลียดคนนั้นเกลียดคนนี้; ก่อเวรก่อภัยกับคนนั้นคนนี้ขึ้นมาบ่อยๆ, ก็เพราะขาด ธรรมะ จึงต้องกลัว จึงต้องหาปืนผาหน้าไม้มาคอยป้องกันตัว.

นั่นมันเป็นความผิดของคนนั้น ที่ขาดธรรมะ. แต่ถ้าเขามี ธรรมะเป็นอาวุธแล้ว ; เขาจะปราบศัตรูได้หมดทั้งภายนอกและภายใน ไม่มีศัตรูอะไรเหลืออยู่เลย.

ขอให้ใช้ธรรมะเป็นอาวุธ สำหรับป้องกันตัวและต่อสู้ศัตรู

ด้วยกันอย่างนี้จึงทุกคนเกิด. และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศัตรูใน
ภายในแล้ว ไม่มีอะไรนอกจากธรรมะที่จะเป็นเครื่องป้องกันได้.
จงอาศัยความดี เป็นเครื่องชนะคนชั่วให้เสมอไป เป็นการใช้ธรรมะ
เป็นอาวุธอย่างถูกต้อง อย่าได้ใช้ความชั่วเอาชนะความ
ชั่วหรือคนชั่วเลย. จงพยายามขำชนะคนทุกคนด้วย
ความดี และสิ่งนั้นคือธรรมะ เป็นอาวุธที่
ไม่มีใครต่อสู้ไหว ไม่มีใครต่อต้านได้ ชัด
ไปที่ไหนไม่มีใครต่อต้านได้ เป็นอันว่า
ต้องแพ้เรียบราบไปหมด เพราะอำนาจของ
อาวุธคือธรรมะ. นี้ควรจะถือว่าเป็นคุณสมบัติ
ของธรรมะอย่างยิ่ง ประการหนึ่งด้วยเหมือนกัน
เป็นอันดับที่ ๑๓.

เหลี่ยมที่ ๑๔

ในฐานะเป็นเสมือนเกราะกันภัย.

มองดูต่อไป ธรรมะนี้เป็นเหมือนเกราะกันภัยหรือป้อม
ปราการ. ที่ตัวเรา, เราต้องการสวมเสื้อเกราะ เพื่อป้องกันอาวุธ.
บ้านเมืองของเราต้องการป้อมปราการสำหรับป้องกันอาวุธ ; แต่
แล้วไม่มีอะไรที่จะเป็นเกราะหรือเป็นป้อมปราการ ได้ดียิ่งไปกว่า
ธรรมะ.

เมื่อเราถูกเขาระดมทำร้าย ; เราต้องการสวมเสื้อเกราะหรือ
มีป้อมปราการ ; แต่แล้วในที่สุด ก็ไม่เคยเห็นว่าสำเร็จ. ถ้าเรา

ใช้เสื่อเกราะธรรมดาหรือป้อมปราการธรรมดา จะถูกทำลายให้วินาศไป, ไปเป็นเครื่องป้องกันอะไรได้. แม้จะป้องกันได้ ก็เป็นเรื่องที่น่าหัวเราะ เป็นเรื่องเล็กน้อยมากเกินไป ไม่มีคุณค่าอะไร ; ถ้าหากว่าในภายในถูกทำลายเสียยับเยิน.

มีธรรมะแล้ว จะเป็นเกราะป้องกันตัว เป็นป้อมปราการป้องกันบ้านเมือง ให้ปลอดภัยอย่างที่ไว้ใจได้ อย่างที่กว้างขวางมั่นคงตลอดกาลทีเดียว. นี่นับว่าเป็นคุณสมบัติของธรรมะ ในฐานะที่เป็นเหมือนเกราะหรือป้อมปราการ เป็นอันดับที่ ๑๔.

เหลี่ยมที่ ๑๕

ในฐานะเป็นเสมือนเรือแพ.

เรามองดูอีกทางหนึ่ง ซึ่งมีมากในพระบาลี พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรมะนี้เป็นพ่วงแพ เรือแพนาวา ชนิดที่จะข้ามสังสารวัฏฏ์ได้. เราเรียนธรรมะศึกษาธรรมะ ในฐานะเป็นยานพาหนะ ที่จะข้ามสังสารวัฏฏ์.

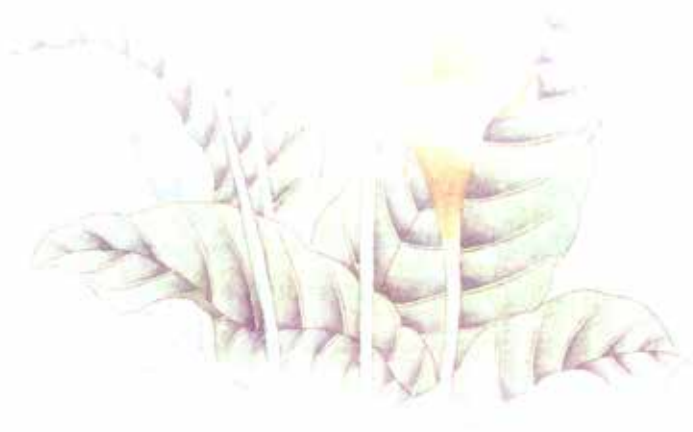
แต่เดี๋ยวนี้ คนโดยมาก คือพวกเราเอง ไม่ได้มีธรรมะในฐานะเป็นพ่วงแพ สำหรับข้ามทะเลคือวัฏฏสงสาร ; เรียนธรรมะก็เพื่อจะโอ้อวดกัน เพื่อจะยกตนข่มท่าน. ธรรมะนั้นเลยไม่กลายเป็นพ่วงแพ สำหรับข้ามทะเล ; แต่กลายเป็นอาวุธ สำหรับประหารประหาร ทำลายล้างซึ่งกันและกัน. คนสมัยนี้ รู้ธรรมะไว้เถียงกันจนโกรธกันเป็นแถวๆ เป็นพวกๆ ไป ; ไม่เอาไปใช้เป็นเหมือนกับเรือแพ สำหรับเรือข้ามทะเลเลย. นี่นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสลดสังเวช

เป็นอย่างยิ่ง ที่คนเราไม่ใช่ธรรมะให้ถูกต้องตามคุณสมบัติของธรรมะ.

อย่างดีก็มีเรือไว้ขาย แทนที่จะเอาไว้ข้ามทะเล คือคนที่เรียนธรรมะไว้รับจ้างสอนเขา, เอาเงินเอาสักการะเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ; ไม่เคยคิดที่จะข้ามทะเล คือความทุกข์ไปด้วยตนเอง. นี้ก็เรียกว่า เป็นผู้ที่ไม่รู้จักคุณค่าของธรรมะ ในฐานะที่เป็นพวงแหวนเท่าที่กล่าวมาเป็นอันดับที่ ๑๕ นี้ ก็นับว่าล้นแต่เป็นสิ่งที่จำเป็นแก่คนเรา.

ท่านลองคิดดูว่า บรรดาสิ่งที่กล่าวมาแล้วถึง ๑๕ อย่างนี้เป็นความจำเป็นหรือไม่จำเป็นแก่ชีวิตของคนเรา. ถ้าเห็นว่าจำเป็น ; ก็ควรจะกล่าวได้แล้วว่า เท่าที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างทั้งหมดนี้ ; ธรรมะเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับคนเรามนุษย์เรา จะต้องต้องมีจะต้องใช้ ในทุกๆ อย่างที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับชีวิตของเรา, เพื่อความรอดอยู่ได้, เพื่อความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป.

เหลี่ยมที่ ๑๖ ในฐานะเป็นเสมือนสิ่ง ประเล้าประโลมใจ.

ต่อไปนี้จะมองดูธรรมะกัน ในฐานะเป็นสิ่งที่เหลือเฟือบ้าง, หรือเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจบ้าง ; เพราะดูเหมือนว่าคนในโลกนี้ขาดสิ่งประเล้าประโลมใจไม่ได้, ทั้งที่สิ่งประเล้าประโลมใจนั้นไม่ใช่สิ่งจำเป็น.

สิ่งแรกที่สุด เราจะมองธรรมะนี้ ในฐานะเป็นเครื่องประดับประดาเป็นอารมณ์ให้เกิดความงดงาม. นี้ก็เพราะว่า คนเรารักงามชอบสวยชอบงาม อยู่ตามธรรมชาติอย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ; แต่ถ้าเรารักงามหรือรักความงามจริง ก็จงพยายามหัดมองกันเสียบ้าง ว่าอะไรเป็นเครื่องประดับ ที่จะช่วยให้งามได้จริง.

ธรรมะเป็นอารมณ์ เป็นเครื่องประดับ ทำให้คนเรางาม. คนรักงามควรจะรู้จักสิ่งที่ช่วยให้งาม. คนเรามองเห็นกันอยู่ว่า แม้จะประดับประดาด้วยเพชรพลอยแก้วแหวนเงินทองอย่างไร ถ้ามีจริตกิริยาอาการอย่างคนไพร่ มันก็ไม่ช่วยให้เกิดความงามได้เลย.

เพราะว่าชาดธรรมะจึงมีกิริยาอาการอย่างคนไพร่ ; แล้วจะไปใส่
แหวนเพชรให้ มันก็ยิ่งน่าเกลียดยิ่งกว่าที่จะไม่ใส่เสียอีก. นี้ก็
เพราะชาดธรรมะเป็นเครื่องอาภรณ์ มันจึงงามไปไม่ได้.

บัดนี้คิดทั้งหลายถือว่า ธรรมะนี้เป็นเครื่องประดับที่ทำให้
งามอย่างยิ่ง แม้จะเป็นสิ่งเหลือเฟือ นับว่าเป็นคุณสมบัติของสิ่งที่
เรียกว่าธรรมะนั้น เป็นประการที่ ๑๖.

เหลี่ยมที่ ๑๗

เป็นเสมือนดนตรีและภาพยกลอน.

ข้อต่อไป อยากจะให้ให้นักศึกษา
หรือผู้ที่เป็นนักศึกษา มองกันให้ดี ว่า
ธรรมะนี้เป็นดนตรี เป็นภาพยกลอน.
คำว่า ดนตรี นี้ หรือภาพยกลอนนี้ เราหมาย
ถึงสิ่งที่ให้ความไพเราะ. เพราะว่าคนเราต้องการสิ่งประเล้า
ประโลมใจทางโสตประสาทคือทางหู ; เช่นเดียวกับที่เรา
ต้องการทางตา. เรามีดนตรีและภาพยกลอนเป็นเครื่องให้ความ
ไพเราะ ; แต่แล้วคิดดูเถิดว่า อะไรจะไพเราะได้อย่างไร ?

สิ่งที่เรียกว่าธรรมะนี้ มีความไพเราะอย่างยิ่ง. ถ้าคนรู้จัก
ความไพเราะ ดนตรีของธรรมะ ภาพยกลอนของธรรมะ ไพเราะ
อย่างยิ่ง ; แต่ไม่มีประโยชน์อะไร สำหรับคนที่มองไม่เห็นหรือไม่
ได้ยิน เพราะว่าเสียงนี้จะเอิบคประณีตเกินไป.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสอยู่เสมอๆ ว่า ธรรมะนี้ พรหมจรรย์นี้

มีความงดงามความไพเราะ ทั้งในเมืองต้น ท่ามกลาง และเบื้อง
ปลาย อาทิกลยาณ - งดงามหรือไพเราะในเมืองต้น, มหุเมกกลยาณ
- งดงามหรือไพเราะในท่ามกลาง, ปรีโยสานกลยาณ - งดงาม
หรือไพเราะในที่สุด ; แต่คนก็ไม่รู้สึกว่าเป็นไพเราะ เพราะไม่เคยเห็น
ใครติดธรรมะในฐานะที่เป็นของไพเราะ ; มีแต่ความโง่ความหลง
บางอย่างเห่อๆ ตามๆ กันไป มาสนใจกับธรรมะ หรือศึกษาธรรมะ
อยู่เป็นจำนวนมาก.

หรือดีกว่านั้น แม้จะรู้ธรรมะก็รู้ในฐานะจำเป็น, เรียนเพราะ
จำเป็น, ปฏิบัติเพราะจำเป็น, ไม่มีจิตใจอันละเอียดประณีตที่จะ
รู้จักความงามความไพเราะของธรรมะ ; เหมือนพระพุทธเจ้าท่าน
ตรัสไว้.

เพราะเป็นสิ่งที่สูงเกินไป ละเอียดเกินไป สำหรับคนที่มีจิตใจ
ต่ำๆ ; เห็นแต่เรื่องกิน เรื่อง काम เรื่องเกียรติ เรื่องเงินเรื่องทอง
เรื่องลูกเรื่องหลาน แต่อย่างเดียวนั่น. อย่างนี้แล้ว ไม่มีทางที่จะ
รู้ความไพเราะของธรรมะ ในฐานะที่เป็นดนตรีและภาพยกลอน
อย่างยิ่ง. มันมีลักษณะเป็นดนตรี เพราะให้ความไพเราะ, มันมี
ความเป็นภาพยกลอน เพราะมีการร้อยกรองกันอยู่อย่างน่า
อัศจรรย์ ในตัวธรรมะนั้นเอง. นี่นับว่าเป็นคุณสมบัติของธรรมะเป็น
ประการที่ ๑๗ แล้ว.

เหลี่ยมที่ ๑๘

ในฐานะเป็นเสมือนกีฬา.

มองดูต่อไปอีก ยังจะพบว่า **ธรรมะนี้เป็นกีฬา**. สิ่งที่เราเรียกว่า กีฬานี้ เล่นสนุกก็มี, เล่นเอาแพ้เอาชนะกันก็มี ; แต่รวมความแล้วก็เพื่อความเพลิดเพลิน จึงจะเรียกว่า กีฬา.

ธรรมะเป็นกีฬาอย่างยิ่ง ; แต่คนก็ไม่รู้จักใช้ไปแสวงหากีฬาชนิดที่จะจูงจุมุกคนเล่น, เข้าไปเป็นทาสของกิเลสเสียมากกว่า. ธรรมะเป็นกีฬา ในฐานะเป็นเครื่องเล่นของจิตใจ.

อย่างพวกโยคี ฤาษี ก็เล่นสนุกอยู่ด้วยการเข้าฌาน, คือเข้าฌานได้แปลกๆ อย่างนั้นอย่างนี้อย่างโน้น พลิกแปลงได้แปลกๆ นี้ก็เป็นกีฬา. ในภาษาบาลีเรียกลักษณะอย่างนี้ว่ากีฬา เพราะในฐานะเป็นของเล่น; ไม่ใช่เข้าฌานเพื่อจะนั่งเียบไป หรือไม่ใช่เข้าฌานเพื่อจะเป็นบาทฐานของวิปัสสนา. แต่ว่าเข้าฌานเพื่อความสนุกสนาน อย่างที่เป็นกีฬาชนิดหนึ่ง.

ทีนี้ ถ้าว่าคนเราจะมองธรรมะในฐานะที่เป็นกีฬากันได้
แล้ว ก็ลองมองกันในแง่ที่ว่า สมมติว่าจะเลิกกินเหล้า มันก็ต้องมี
กีฬาเกิดขึ้น ระหว่างเรากับปีศาจของเหล้า. เรากับปีศาจของเหล้า
จะต้องเล่นกีฬากัน ; แล้วใครจะเป็นฝ่ายแพ้หรือฝ่ายชนะ. เอาผล
แต่เพียงเป็นเกียรติยศ หรือเป็นความสนุกสนาน.

หรือว่าเราจะเลิกบุหรี่ เราก็จะต้องเป็นฝ่ายหนึ่ง, ปีศาจของ
บุหรีก็จะต้องเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง, จะมาเล่นกีฬากัน. ใครจะเป็นผู้แพ้ผู้
ชนะ? ถ้าเรามีความสามารถ ในการที่เอาชนะมันได้ เราก็เป็น
นักกีฬา ; และธรรมะนั้นเองเป็นกีฬา. การต่อสู้กันระหว่างความ
รู้สึกฝ่ายต่ำกับความรู้สึกฝ่ายสูง นี้ก็เป็นกีฬา.

คนเรามีสัญชาตญาณอย่างสัตว์เดรัจฉาน ติดมาด้วยกันทุก
คน. เราลองนึกดูให้ดีๆ ความรู้สึกที่เป็นสัญชาตญาณอย่างสัตว์
นั้น มันมีมาตามลำดับ ตั้งแต่แรกสร้างโลกขึ้นมา. มนุษย์นี้เป็น
ผลสุดท้ายของวิวัฒนาการ, เคยเป็นสัตว์ต่างๆ ต้อยๆ มาแล้ว ;
ความรู้สึกอันนั้นยังเหลืออยู่ มักจะชวนให้เราทำอะไรง่ายๆ ง่าย
เลวๆ เหมือนสัตว์อยู่บ่อยๆ. เพราะฉะนั้นเราจะต้องมีน้ำใจในทางที่
จะต่อสู้กับมัน เอาความสนุกสนานเป็นเดิมพันให้เห็นว่าเราเป็น
นักกีฬา.

ธรรมะนั้นแหละจะช่วยได้ ในข้อนี้ เพราะว่าถ้าเราชอบธรรมะ ในฐานะที่เป็นกีฬาแล้ว ก็จะมีความเจริญงอกงามยิ่งไปกว่าที่จะไปวิ่งเล่นอะไรตามสนามหญ้า, หรือเล่นอะไรกัน เหมือนที่เขาประกวดกัน อย่างที่เรียกว่ากีฬา ; ไม่เห็นว่าเป็นการทำคนให้ดีขึ้นเลย ยิ่งเล่นไปเท่าไร ก็ยิ่งเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น, มีความหน้าไหว้หลังหลอกมากขึ้นเท่านั้น ; เห็นได้ที่กีฬาระหว่างหมู่ระหว่างคณะ ; แม้แต่ระหว่างชาติ ที่เขาประกวดกันในโลกนี้ ก็มีแต่เครื่องทำให้เห็นแก่ตัว, หน้าไหว้หลังหลอกอยู่นั่นเอง, พร้อมทั้งจะเอาเปรียบผู้อื่นอย่างยิ่งขึ้นไป, กีฬาอย่างนี้ไม่ช่วยในทางจิตใจไม่ทำให้โลกนี้ดีขึ้น.

เราลองใช้ธรรมะเป็นกีฬา ต่อสู้กัน ในระหว่างเรากับปิศาจของกิเลสชั่วร้ายต่างๆ ; ให้สนุกเหมือนกับการชกมวยดูบ้าง, กีฬาอย่างนี้จะช่วยให้มนุษย์ดีขึ้นเป็นแน่นอน ; ถ้าในโลกนี้มีกีฬาอย่างนี้ โลกนี้ก็จะดีขึ้นกว่านี้มาก, ธรรมะในฐานะที่เป็นกีฬาเครื่องเล่นอย่างนี้ก็มียุ่จริงๆ ; แต่เราก็มองข้ามกันไปเสีย, นี่เป็นการชี้ให้เห็นคุณสมบัติของธรรมะในฐานะที่เป็นกีฬา ที่น่าเล่นที่สุด นับเป็นประการที่ ๑๘.

เหลี่ยมที่ ๑๙

ในฐานะเป็นเสมือนมหรสพ.

ทีนี้ จะมองดู ธรรมชาติในฐานะที่เป็นเสมือนมหรสพกันบ้าง. คนเรายังต้องการความซบถล่ม ความประเล้าประโลมใจ อย่างที่ขาดไม่ได้. แต่ถ้าเราจะไปกินเหล้า, หรือไปเล่นอบายมุขนานาชนิด ที่มีอยู่ในโลกนี้ เช่น ดูหนัง ดูละคร ย่อมจิตใจให้เป็นไปในทางของกิเลสแล้ว จะถือว่าเป็นมหรสพที่บริสุทธิ์ หรือถูกต้อง หรือสูงสุดไปไม่ได้.

สิ่งที่เรียกว่ามหรสพนั้น กลับทำคนให้ทนทุกข์, กลับทำบ้านเมืองให้สกปรก, ทำโลกนี้ให้เศร้าหมอง. การซบถล่มชนิดนี้ ควรจะถือว่าเป็นการซบถล่มของภูตผีปีศาจ ไม่สมควรแก่มนุษย์เลย. ถ้าเราต้องการความซบถล่มแล้ว จงให้ธรรมชาติเป็นเครื่องซบถล่ม. เราจะได้รับความสะดวกสบายใจ บริสุทธิ์ผ่องใส ไม่มี ความทุกข์, ไม่มี ความสกปรกเศร้าหมอง.

เราจะต้องศึกษาธรรมชาติกัน ในแง่ที่ทำให้เกิดความสบายใจ เป็นการซบถล่ม ประเล้าประโลมใจ มีอยู่มากมายหลายแง่หลายมุม, มีปิตุปราโมทย์เกิดขึ้นด้วยอำนาจของธรรมชาติ, เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจ ยิ่งไปกว่ามหรสพที่สกปรกเศร้าหมอง. แต่คนเราไม่เคยคิดว่า ธรรมชาติเป็นมหรสพ หรือเป็นโรงมหรสพ ; ไปเข้าใจแต่ ว่า จะต้องไปที่บ่อน จะต้องไปที่โรงหนัง จะต้องไปที่โรงเหล้า จึงจะได้รับการซบถล่ม ; มีความเข้าใจผิดในความหมายของคำว่า “มหรสพ” กันอย่างยิ่ง ; จึงไม่ได้รับรสของมหรสพที่แท้จริง ที่ธรรมชาติมีให้ คือธรรมชาติ.

ธรรมะในฐานะที่เป็นมหรสพนี้ ถ้าผู้ใดเห็นว่ายังจำเป็นแก่ตน, หรือแก่คนในโลกแล้ว, ก็ควรจะศึกษากันให้มาก. ที่ยังไม่เคยเข้าใจ ก็จงทำความเข้าใจให้ได้ ; ให้ธรรมะนี้เป็นมหรสพแก่ตนให้จนได้ เพราะว่าตามธรรมชาตินั้น ธรรมะเป็นมหรสพอยู่ในตัวธรรมะเอง. นี่เป็นคุณสมบัติประการที่ ๑๙ ของธรรมะ ในฐานะที่เป็นมหรสพ.

เหลี่ยมที่ ๒๐

ในฐานะเป็นเสมือนเครื่องหอม.

มองดูอีกนิดหนึ่ง ธรรมะ

ในฐานะที่เป็นเครื่องหอมหรือยาหอม. คนเราต้องการของหอม เช่นดอกไม้ที่หอม เครื่องลูบทาที่หอม แท้กระทั่งบางคราว เราก็ต้องการกินยาหอม เพียงเพื่อชูกิจใจให้สบายไปเท่านั้น ; ไม่ได้เป็นโรคภัยอะไร นี่ก็แสดงว่า คนเรายังต้องการของหอม.

ในบรรดาของหอมเครื่องชูใจนี้ ควรจะมองให้ดีให้เห็นว่า ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าธรรมะในบางประเภท เป็นเครื่องกระตุ้นใจให้เกิดความร่าเริง, รู้สึกเหมือนกับการกินยาหอม. ธรรมะส่วนที่จะไว้คุยกันเล่น ก็ยังมีอยู่มาก ล้วนแต่ให้ความสบายใจ เหมือนกับการกินยาหอม ; ไม่ใช่ว่าธรรมแล้วจะต้องชมเหมือนกับยาชมไปเสียหมด. มีธรรมะอยู่มากมาย ถ้าคนรู้จักใช้ ก็จะเป็นเหมือนยาหอม. นี่เป็นคุณสมบัติประการที่ ๒๐ ของธรรมะแล้ว.

เหลี่ยมที่ ๒๑

ในฐานะเป็นเสมือนสวนดอกไม้.

แต่จะชี้ให้เห็นต่อไปอีกว่า พระพุทธเจ้า ท่านตรัสว่า ธรรมะนี้เหมือนสวนดอกไม้ ที่เต็มไปด้วยดอกไม้ครบถ้วนทุกอย่างทุกชนิด. ใครต้องการดอกไม้ชนิดไหนก็ไปเลือกเก็บเอาได้จากสวนดอกไม้ นั้น. ธรรมะในฐานะที่เป็นสวนดอกไม้ นี้ หมายความว่า ดอกไม้ทุกชนิดคงให้ความพอใจได้ อย่างใดอย่างหนึ่งตามลักษณะของมัน.

ธรรมะนี้มีอยู่มากมาย ถ้าจะกล่าวอย่าง ที่พูดกันโดยมาก ก็ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์, คล้ายๆ กับว่า มันมีดอกไม้ให้เลือกอยู่ตั้ง ๘๔,๐๐๐ ชนิดนั่นเอง. ถ้าเลือกไม่ได้สักชนิดหนึ่ง มันก็ควรจะเป็นความโง่ความเขลาของบุคคลนั้นมากกว่า ; ไม่ควรจะไปโทษว่าธรรมะนี้ไม่น่าดู ไม่น่าชื่นตา ที่ตรงไหนเสียเลย ; เพราะคนมีจิตใจต่ำเกินไป จึงไม่รู้สึกรู้ว่า พระพุทธวจนะทั้งหมดนั้นสวยสดงดงามไป เหมือนกับสวนดอกไม้.

แต่ว่าบุคคลผู้มีปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอริยเจ้า ย่อมเพลิดเพลินพอใจ ในการที่จะเลือกเก็บดอกไม้จากสวนดอกไม้ของพระพุทธเจ้า, กล่าวคือธรรมะมากมายตั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น, จนถึงกับว่าเป็นเครื่องมีวเม่าหลงไหล ไม่ค่อยปฏิบัติให้ก้าวหน้าไปในทางของพระนิพพานด้วยซ้ำไป เพราะความสวยงาม ยั่วยวนของดอกไม้ทำให้ความเนิ่นช้าอยู่.

นี้ถ้าไปพิจารณาดูแล้ว จะเห็นได้ด้วยกันทุกคนว่าความงามของธรรมะนั้นมีอยู่มากมาย หลายสิบหลายร้อยหลายพันชนิด, เหมือนสวนดอกไม้ ที่เต็มไปด้วยดอกไม้มานานาชนิดนั่นเอง. นี่นับว่าเป็นคุณสมบัติประการที่ ๒๑ ของธรรมะแล้ว.

เหลี่ยมที่ ๓๒

ในฐานะเป็นเสมือนของกินเล่น.

มองดูต่อไปอีกว่าธรรมะนี้ในฐานะที่เป็นลูกกวาด เป็นขนมหมมเหย ของกินเล่นเอร็ดอร่อย อย่างนี้ก็ยังมีได้. คนเรายังชอบกินของเล่น, กินเล่น ๆ เช่น กินลูกกวาด กินขนม ซึ่งไม่จำเป็นเลย ก็ยังกินกันอยู่โดยมาก. อย่างที่เห็นคนกินจุกกินจิบ กินอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืนเพราะละนัยนี้ไม่ได้. แต่ถ้าว่ากันโดยที่ถูกแล้ว ของกินเล่นเหล่านี้ ก็ควรจะถูกจัดถูกกระทำ ให้เป็นไปในลักษณะที่ปลอดภัย.

ธรรมะตั้งอยู่ในฐานะเป็นขนมหมมเหย ของกินเล่นก็มีอยู่มาก ; เหมือนกับที่เราคุยธรรมะกันเล่น. ถ้ารู้จักจัดรู้จักทำให้ดี จะมีความพอกพอใจ สนุกสนานเพลิดเพลิน ติดในรสของธรรมะอย่างลูกไม่ขึ้น ลูกจากที่นิ่งไม่ได้ ก็ได้เหมือนกัน ; เพราะมีธรรมะเบ็ดเตล็ดประเภทที่คิดแล้วสนุก, คุยกันยังสนุก, ปฏิบัติดูแล้วก็ยังสนุก. ในฐานะเหมือนของกินเล่น, มีอยู่ดังนี้.

อย่าต้องไปคิดแสวงหาที่อื่น จากสิ่งอื่น หรือเรื่องอื่น ให้ลำบากหมดเปลือง, และนำมาซึ่งความทุกข์ในภายหลัง. จงมองดูที่

ธรรมะ ในฐานะที่เป็นอะไรให้เรา
ทุกอย่าง แล้วแต่เราต้องการอะไร
เหมือนกับว่าธรรมะนี้เป็นสิ่งสารพัดนึก
ต้องการอะไรก็มีให้ทั้งนั้น.

เหลี่ยมที่ ๒๓

ในฐานะเป็นเสมือนธงชัย.

ที่นี่ เราจะมองดูกันต่อไป ในฐานะที่ธรรมะนี้เป็นเหมือน
ธงชัย, เป็นเหมือนงอนรถ, เป็นเหมือนยี่ห้อ. ข้อนี้หมายถึงว่า
คนเรานี้ต้องการมีเครื่องเชิดหน้าชูตา. การที่เราชักธง ก็เพราะเรา
ต้องการจะแสดงสิ่งที่เชิดหน้าชูตา. งอนรถไม่ได้มีไว้เพื่อประโยชน์
อะไรเลย ; นอกจากจะเป็นเครื่องเชิดชูรถ. หรือคนเราชอบมียี่ห้อ
มีเกียรติอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นเครื่องเชิดหน้าชูตา ; ก็เพราะว่าคน
เราต้องการสิ่งเชิดหน้าชูตา หรือสิ่งที่เรียกว่าเกียรติ อย่างที่จะขาด
เสียไม่ได้ ตลอดเวลาที่ยังไม่หมดกิเลส ก็ยังต้องการสิ่งเหล่านี้อยู่.

ในที่นี้ขอแนะนำว่า เครื่องที่จะเชิดหน้าชูตานั้น ไม่ควรจะมี
อะไรนอกไปจากธรรมะ. ถ้าเราจะยกธง ก็จงยกธงของธรรมะ. ถ้า
เราจะมีหงอน เหมือนที่รถมิ่งอน ก็จงใช้ธรรมะนั้นเป็นหงอนเถิด.
ถ้าเราจะมียี่ห้อมีเกียรติอะไร ก็จงใช้ธรรมะนั้นให้เป็นเกียรติเป็น
ยี่ห้อ ซึ่งจะเรียกอย่างอื่นอีกได้มากมาย. แต่รวมความแล้วก็คือ
เครื่องเชิดหน้าชูตา อย่าได้เอาสิ่งอื่นมาอวดกันเลย ; จงเอาแต่
เพียงสิ่งเดียวคือสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนี้ เป็นเครื่องอวดประกวดกัน.

เท่าที่กล่าวมาตอนหลังนี้ ตั้งแต่อย่างที ๑๖ ถึงอย่างที ๒๓ นี้ เราจะถือว่าเป็นสิ่งเหลือเฟือ ไม่จำเป็น ; แต่ถึงอย่างนั้น มนุษย์นี้ ก็ยังขาดไม่ได้. จงจัดให้สิ่งเหลือเฟือทั้งหมดนี้ ได้แก่กรรมะ, เหมือนกับสิ่งจำเป็น ซึ่งได้แก่กรรมะ ดังที่กล่าวมาแล้ว.

เหลี่ยมที ๓๔

ในฐานะเป็นเสมือนกระจกเงา.

ประการสุดท้าย เป็นประการที่ ๒๔ นี้อยากจะบอกว่ากรรมะ นั้นเป็นเหมือนกระจกเงา. ถ้าเราอยากจะส่องดูหน้าตัวเองแล้ว ; จงส่องกระจกเงากรรมะ, มีกรรมะเป็นกระจกเงา. เพราะว่ากระจกเงา อย่างอื่นมันคงจะหลอกหลอนเรา ไปในทิศทางต่างๆ ไม่ตรง ไม่จริง ไม่ถูกต้อง เหมือนกระจกเงาคือกรรมะ.

คนที่ส่องกระจกเงา ก็ต้องการจะดูตัวเองว่า มีอะไรเป็น อย่างไร ว่าสวยหรือไม่สวย หรือมีอะไรเกิดขึ้น ; เพื่อจะจัดจะทำ ไป ตามความต้องการของตน. แต่ว่ากระจกเงาตามธรรมดา นั้น ไม่สามารถจะช่วยให้รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว, อะไรควรอะไรไม่ควร, จนเราต้องถล่ำถลน ไปในทิศทางของกิเลสตัณหา, จนเอาตัวรอด ได้ยาก ; เพราะว่าเราใช้กระจกส่องที่ทุจริต ที่หลอกลวง.

เราจงเอากรรมะเป็นกระจกเงา เพื่อส่องดูตัวเองอยู่เสมอ ทุกคราวที่เราต้องการจะส่อง ; ไม่มีทางที่จะหลอกลวง เพราะว่าเราก็ได้ศึกษากรรมะมามากมายพอสมควรแล้วว่า อะไรผิด อะไรถูก อะไรดี อะไรชั่ว อะไรสูง อะไรต่ำ อะไรเป็นบุญ อะไรเป็นบาป

อะไรสมควร อะไรไม่สมควร อะไรนำไปเพื่อความทุกข์ อะไรนำไปเพื่อความดับทุกข์ เหล่านี้เป็นต้น. มีธรรมะเป็นกระจกเงา เราก็เป็นผู้ที่เดินถูกทาง รู้จักตัวเองดี เข้าใจตัวเองอย่างถูกต้อง.

คนเราในโลกนี้ ในทุกวันนี้ มีปัญหาอยู่แต่ที่ไม่รู้จักตัวเอง ; ไปเอากิเลสเอาความชั่วมาเป็นตัวเองอยู่เสมอไป, ไม่เอาธรรมะเป็นตัวเองเลย, จึงเอาธรรมะเป็นกระจกเงาส่องดูเสียบ้าง ก็จะรู้จักเอาธรรมะเป็นตัวเอง, และปิดกิเลสตัดเหาออกไป, ไม่ให้มาเป็นตัวเราอีกต่อไป ดังนี้. นี่เป็นประการสุดท้าย ของคุณสมบัติหรือคุณค่าของสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ.

กล่าวมาตั้งมากมายแล้ว ชินจะกล่าวอีกต่อไปก็คงจะไม่มีที่สิ้นสุด ; แต่ที่กล่าวมานี้ ก็พอจะเป็นเครื่องรับประกันได้แล้วว่า สิ่งทีเรียกว่าธรรมะนั้นเป็นสิ่งที่ประเสริฐวิเศษสูงสุด สำหรับมนุษย์เพียงไร. สำหรับในวันนี้เราพิจารณากันอย่างละเอียดในข้อปลีกย่อย แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องศึกษา ยิ่งพิจารณาไปก็ยิ่งชวนให้ชอบใจธรรมมากขึ้น.

แต่ถึงว่าธรรมะจะดีอย่างนี้ จะมีมากมาย อย่างน้อยก็มีประโยชน์ตั้ง ๒๔ อย่าง อย่างนี้แล้ว ก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะยึดถือเอาว่าเป็นตัวตนหรือของตนอยู่นั่นเอง. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรจะยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวตนของตน. เพราะว่าถ้าไปยึดมั่นถือมั่นเข้าแล้ว ก็เป็นทางให้เกิดกิเลสตัดเหาโดยส่วนเดียว แม้ในสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น ; แล้วก็จะติดตันอยู่ที่ตรงนั้น ไม่เป็นธรรมะที่ถูกต้อง, หรือก้าวหน้าไปถึงความดับทุกข์ คือนิพพานได้.

แม้ธรรมจะตืออย่างนี้ จะประเสริฐอย่างนี้ ก็คงให้ธรรมะเป็นธรรมะ ให้ทำหน้าที่ของธรรมะ โดยไม่ต้องถูกยึดถือว่าเป็นตัวตนของตน, เป็นตัวเราหรือเป็นของของเรา. นั่นแหละจึงจะคงเป็นธรรมะต่อไป คือเป็นธรรมะที่จะดับทุกข์ได้ ; เพราะเหตุที่ไม่ถูกยึดถือด้วยอุปาทาน ว่าเป็นตัวตนหรือเป็นของของตน ดังนี้.

เมื่อเรามีจิตใจ ชนิดที่มีความสว่างไสว ในเรื่องของธรรมะอย่างนี้แล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่สุด ที่จะมีธรรมะเป็นที่พึ่งหรือเป็นสรณะ, หรือที่จะมีตัวเองเป็นที่พึ่งหรือเป็นสรณะ. ถ้าเราไม่รู้จักธรรมะ ก็คือไม่รู้จักตัวเอง ; แล้วจะใช้ธรรมะหรือตัวเองเป็นสรณะเป็นที่พึ่งให้แก่ตัวเองได้อย่างไร. เราก็คงจะต้องหลงไปเอาสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง : ขวอนตะกรุด ขวอนผ้ายันต์เพื่อเป็นที่พึ่ง, จะนั่งอ้อนวอนองง้อภูตผีปีศาจ เทวดา ศาลพระภูมิ เป็นต้น ให้เป็นที่พึ่ง, จะต้องไปขอให้เขาช่วยรดน้ำ เสาสดางค์ไปให้เขาให้เขาช่วยรดน้ำมนต์ให้, หรือทำอย่างอื่นให้อยู่ร่ำไปเหมือนกับที่กระทำกันอยู่ทุกๆ วัน.

นี่คือผู้ที่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง เพราะไม่สามารถที่จะถือเอาธรรมะเป็นสรณะหรือเป็นที่พึ่ง ; เป็นที่น่าอับอายขายหน้า ; เพราะไม่มีความเป็นพุทธบริษัทเหลืออยู่เลย, เป็นพุทธบริษัทปลอม ปิดฉลาดกว่าเป็นพุทธบริษัท ปิดป้ายว่าเป็นพุทธบริษัท ; แต่หาความเป็นพุทธบริษัทไม่ได้.

เพราะความไม่เข้าใจธรรมะ ทั้งที่ธรรมะมีอะไรให้ทุกอย่าง. ทั้งที่ธรรมะเป็นอะไรให้ได้ทุกอย่าง อย่าง จนเหลือที่จะนำมากล่าวได้แล้ว. แล้วจะไปโทษใคร? ก็คงต้องโทษความโง่ ความ

เวลา ความหลงของตัวเอง. ไม่ถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติ ทั้งที่มี
อยู่ในที่ทั่วไป, ทั้งที่มีอยู่อย่างมากมาย เหมือนกับสวนดอกไม้ ที่จะ
ให้เลือกเก็บเอาได้อย่างไร ก็ยังไม่รู้จักเก็บเอา.

วันนี้เป็นวันอาสาฬหบูชา เป็นวันของธรรมชาติ เป็นวันของ
พระธรรม. เราพูดกันถึงธรรมะอย่างละเอียดลออพอสมควรแล้ว.
เราจะต้องเข้าใจธรรมะในวันอาสาฬหบูชาวันนี้ ให้พิเศษไปกว่าวัน
ธรรมดา และให้มากยิ่งขึ้นไปทุกปี. เพราะฉะนั้นการที่พูดอะไร
ในวันนี้แปลกออกไปบ้าง ก็เพราะด้วยความหวังว่า ท่านทั้งหลาย
จะมีความก้าวหน้าในความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมะมากยิ่งขึ้นไป.
อย่าให้เสียที่ที่มาทำอาสาฬหบูชากันทุกๆ ปีเลย.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

កងរ៉ាំរ៉ៃចរាម.

© រ៉ាំរ៉ៃចរាម:

រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ
រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ
រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ
រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ
រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ
រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ	រ៉ាំរ៉ៃ

រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ
 រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ
 រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ រ៉ាំរ៉ៃ

THE

24

**DIMENSIONS
OF DHAMMA**

by BUDDHADĀSA BHIKKHU

Translated by
Suny Ram-Indra

Preface

The 24 Dimensions of Dhamma was a discourse of Buddhadasa Bhikkhu. He gave the sermon at Wat Suan Mokka Phalaram on July 13, 1965. The discourse was translated and published in three languages : Thai, English and Chinese.

In memorable honor of his 100th birthday on May 27, 2006, the discourse was reprinted and will be given free to those who are interested in Buddhadasa Bhikkhu's works of Buddhism. The Hemakuls will be delighted and grateful if you please convey it to others who appreciate Buddhism.

You can obtain a copy of this booklet by getting in touch with the Dhammadana Foundation at 68/1, Suan Mokka Phalaram, Moo 6, Tambon Lamed, Amphur Chaiya, Suratthani 84110. The copy will be sent free of charge within Thailand.

Thank you very much for your attention

*Sons & Daughters of
Mr. Lueng-Hong and Mrs. Kim-soy Hemakul
February 27th, 2006.*

ANUMODANĀ

(To all Dhamma Comrades, those helping to spread Dhamma:)

Break out the funds to spread Dhamma to let Faithful Trust flow,
Broadcast majestic Dhamma to radiate long living joy.

Release unexcelled Dhamma to tap the spring of Virtue,
Let safely peaceful delight flow like a cool mountain stream.

Dhamma leaves of many years sprouting anew, reaching out,
To unfold and bloom in the Dhamma Centers of all towns.

To spread lustrous Dhamma and in hearts glorified plant it,
Before long, weeds of sorrow, pain, and affliction will flee.

As Virtue revives and resounds throughout Thai society,
All hearts feel certain love toward those born, ageing, and dying.

Congratulations and Blessings to all Dhamma Comrades,
You who share Dhamma to widen the people's prosperous joy.

Heartiest appreciation from Buddhadāsa Indapañño,
Buddhist Science ever shines beams of Bodhi longlasting.

In grateful service, fruits of merit and wholesome successes,
Are all devoted in honor to Lord Father Buddha.

Thus may the Thai people be renowned for their Virtue,
May perfect success through Buddhist Science awaken their hearts.

May the King and His Family live long in triumphant strength,
May joy long endure throughout this our world upon earth.

from

Mokkhabalārāma

Chaiya, 2 November 2530

(translated by Santikaro Bhikkhu, 3 February 2531 (1988))

Foreword of the First Edition

This booklet is one in a series of the invaluable and innumerable works of Than Achan Buddhādāsa of Suan Mokkhabalaram, Chaiya, Thailand.

Having heard that Than Achan thought of seeing this piece of his discourse translated into English, as it has already been available in Chinese, I volunteered to work on the translation. I have tried my best to be true to the text, but due to my inadequate English, there might be some unclear passages, misinterpretations or even errors, for which I am responsible and ask for forgiveness.

Appreciations are hereby expressed to Mr. Mongkol Dejnakarindra of Chulalongkorn University for his kind help in editing the translation.

There is no need to dedicate the virtues and merits of this booklet to anybody, for they purely belong to Than Achan Buddhādāsa himself, who has been devoting all his life to the ultimate cause of Buddhism, and whose 80th birthday anniversary on May 27, 1986, is celebrated by his disciples and well-wishers nation-wide.

Translator
Suny Ram-Indra
May 27, 1986

Note: For this Second Edition, the translator also wishes to thank Phra Maha Insorn Cintāpañño Duangkid for his assistance in editing and preparing the manuscript.

Suny Ram-Indra
May 27, 1991

THE 24 DIMENSIONS OF DHAMMA

A discourse by Buddhadāsa Bhikkhu

Suan Mokkhabhalaram

July 13, 1965

*Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.
Dhammadīpā dhammasaraṇā
Attadīpā attasaraṇā
Anaññadīpā anaññasaraṇā-ti
Dhammo sakkaccaṃ sotabbho-ti*

Today commemorates the auspicious occasion of *Āsāḷhapūjā Day* or, in simple words, the Day of Dhamma. The Day is marked by the setting in motion the Wheel of the Doctrine or *the First Sermon delivered by the Buddha, thus simultaneously giving birth to the holy Buddhist clergy.*

Since *Visākhapūjā Day* is observed as *the Day of the Buddha*, *Āsāḷhapūjā Day* as *the Day of Dhamma*, and *Māghapūjā Day* as *the Day of Sangha*, we have today, since the previous session, held an ethic consideration and discussion on Dhamma and the meaning of the word "dhamma" or "dharma."

Now, Dhamma—the Doctrine or the Buddha's Teachings—will be discussed as a cause of merit, refuge, benefit and happiness for all beings. You are hereby encouraged to *study* in order to understand the various special *characteristics of Dhamma* for your beneficial application.

DIMENSION 1 : DHAMMA AS A REFUGE

Dhamma in this aspect is considered as a refuge. First try to understand the word "refuge." In Pali, the word "dīpā," which means *a refuge*, is normally used with the word "saraṇā," which denotes *a remembrance*. The word "dīpā" also means *an island* or *a continent* surrounded by water. *An island can serve as a refuge for the castaways*. Likewise, dhamma can bring *a refuge to those who are struggling in the sea of suffering*. All kinds of misery are like the sea in which the people have shipwrecked: they can cause death or great sufferings to the brink of death, particularly for the weaker ones. These people are unable to help themselves; so they have to seek a refuge.

In Buddhism, we are taught to rely on dhamma, not on other things or other people, because dharmic reliance is the same as self-reliance. This is said in Pali as dhammadīpā dhammasaraṇā—have dhamma as refuge, have dhamma as remembrance; attadīpā attasaraṇā—have self-reliance, have self-remembrance; and anaññasaraṇā—do not take other things as remembrance. This Buddhist maxim is generally said. Essentially, it means that dharmic refuge is self-refuge, and we should not rely on other things.

The maxim may be beyond understanding of common people, as most want to depend on others and disregard themselves. If this is the case for the Buddhist congregation, it will be very shameful, especially in the

eye of the people in *other religions* whose teaching is "Help yourself and God will help you." The reason is that in the Buddhist teachings there is also self-reliance or dhammic reliance. The teachings tell us not to depend on other individuals or other things.

The term "other things" means *the objects people clung to* before the Buddhist era: *sacred trees, forests, mountains, rivers, and anthills*. The term "individuals" means persons whose help is sought after. Assistance from others should be in trivial material matters only. Meanwhile, we should also admit that people help us because we have some virtue in ourselves. And that virtue is actually dhamma.

The help we have obtained from others shows that at least we have certain virtuous quality. For example, when we want to borrow money from others in time of hardship, they would lend it to us because they know about our honesty, which is a dhammic principle instilled in ourselves. So this means we have helped ourselves first by having dhamma in our minds, and this enables us to get help from others.

Even in material or physical matters, one can get help only when one deserves it.

Dhammically, or spiritually, we must rely completely on ourselves. The reason is that we suffer because of our own defilements. No one else can help us, but we have to help ourselves. There are the Buddha's sayings: tumhehi kiccaṃ ātappaṃ—to practice dhamma, you have to work for yourselves—and

akkhātāro tathāgatā—the Accomplished Ones can only show you the way. Hence it can be clearly seen that the dhamma we practice is the only refuge for us.

Apart from dhamma, we cannot find refuge in any other things. Generally, all human beings are subject to defilements and sufferings that are beyond their control. They need dhamma as a tool or an amulet, for there is nothing that can prove itself better than dhamma. Do see whether the so-called amulets such as a *takrut*¹ and a *pha yan*² have ever really saved you. How far can you trust them? Think it over. Finally you will find that it is as ridiculous as being deceived like an innocent child.

But having dhamma as a charm can truly protect us. *The ultimate dhamma you have can protect you from any danger, even from mortality*—you no longer die or are subject to death—since any person who has attained the supreme goal of the Teachings is supramundane, having no attachment to the self, being, or individuality. To him, nothing dies.

Dhamma can lead you to *nibbāna* in the sense that, when your mind is transcendent, it gives you immortality, that is, the state of being free from the sense

¹ A "magic jewelry" strung on a small cord and worn around the waist, or as a necklace or armband. It is believed to protect the wearer against injury from all forms of weapons.

² A piece of cloth on which mystical drawings or characters are painted. Like the *takrut*, this is believed to protect the wearer.

of death. Since dhamma can prevent death in such a way, it is true refuge for mankind.

Without dhamma, all human beings would be defenseless. Do keep in mind that *there is no true refuge other than dhamma*. Although we sometimes speak of the Buddha, Dhamma, and Sangha as our refuge, all of these three elements unite in dhamma.

We hold *the Buddha as our refuge* because we practice according to His Teachings. *Sanctuary in Dhamma* is self-explanatory, and *refuge in Sangha* also needs no further explanation. We must follow the right conduct of the Sangha or the Buddhist Order; this is the same as practicing dhamma. It is dhamma that actually produces the Enlightened One and the Sangha from mankind. Thus *the only refuge is dhamma*. Please keep this point in mind.

DIMENSION 2 : DHAMMA AS A TORCH

Next, *we compare dhamma to a torch or a source of light*. Without light one cannot walk or work in the dark; it is particularly inconvenient when one falls ill. When we have a lamp, we can work or even travel in the dark. But this is only a worldly matter. Spiritually, the mind that would progress to extinction of suffering needs only dhamma as the **guiding light**.

Dhamma can be considered a torch that lights the way for travellers, so that those with healthy eyes can see the path under the light. When we have knowledge about any subject, even about an occupation, that

knowledge is also taken as dhamma. It was said in the morning session that *dhamma means nature and knowledge about nature*. It also means *the duty that men must perform in accordance with nature and the results from such performance*. So you see now that knowledge about nature is the greatest light.

Dhamma as knowledge about nature is an ultimate light. With this light we can know, for instance, the truth of suffering, the truth of the cause of suffering, the truth of cessation of suffering, and the truth of the path leading to the cessation of suffering. These are direct knowledge of nature and its laws. The knowledge serves as a light that leads us along the right path.

It can be concluded that all kinds of knowledge about nature are the light that shows the right way for us to follow. Know-how for farming, trading, earning a living, knowledge of society, and all that people should know about are considered dhamma, which is comparable to a guiding torch. Without dhamma, men would become as if they were blind, unable to travel or work in the same manner as when they have good eyesight. We, therefore, hold dhamma as the guiding light to follow both materially and spiritually. And this is Dimension 2 of dhamma.

DIMENSION 3 : DHAMMA AS A FRIEND

As for *dhamma being a friend*, it is universally accepted that everyone needs a second party or a companion to keep him company. The word

"*companion*" means a person who goes along or associates with us. In travelling we need company; in time of unhappiness we want a sympathizer; and when we feel discouraged, we need a moral supporter. The one who keeps us company in time of need is called a companion.

Of all companions, *who can be our companion better than dhamma?* If we are without dhamma, no one would want to associate with us. Although we already have friends, which of them could help us better than dhamma? Self-consolation is much better than consolation from others. To do so, however, one must be instilled with enough dhamma. Also, self-encouragement is superior to encouragement from others; and just the same, we must have proper dhamma for self-spurring to the ultimate goal.

This, by itself, shows that, wherever you go, *your best associate is dhamma.* If you want to have a companion, you are advised to select a person who is infused with dhamma, because the dhamma in him would also become your true friend.

Wherever we go, *our best companion is dhamma.* Having dhamma as a friend or companion, we could reach our beneficial goal. However, when we want to have a friend, a consoler, or a supporter, we should also keep our eyes fully open so that we shall become strong-minded, not weak-minded as most people are. For these people, even a trivial matter can make them cry out loud for help, out of unnecessary

fear. But those who are infused with dhamma will not appear so pathetic. Therefore, think more earnestly about having dhamma as your friend or supporter. This is the property or value of dhamma in Dimension 3.

DIMENSION 4 : DHAMMA AS THE SOURCE OF VIRTUE

Now I would like you to see *dhamma as the source of virtue* or the mine that is deposited with ore of goodness. When we *want to exploit ore from a mine*, we have to do the mining to get to it. Similarly, when we *want to produce goodness*, we are required to do *dhamma mining* or to make dhamma a mine from which we can get sufficient goodness. All kinds of virtue and morality universally sought after can be produced from the mine of dhamma only.

It is quite true to the point in a saying that *dhamma is the source of goodness*. Do try to understand and see the fact that *it is in vain to search for virtue elsewhere*, since *virtue can be found only in the mine of dhamma*. In other words, dhamma mining is certainly better than other kinds of mining; the former yields goodness endlessly whereas ordinary material minerals dredged by miners will naturally run out sooner or later. But from the dhammic mine, the more you dredge, the more virtue it stores. Thus dhamma can be considered the source of virtue or the mine of goodness. And this is the quality of dhamma in Dimension 4.

DIMENSION 5 : DHAMMA AS A MEDICINE

Now let's consider *dhamma as a medicine for treating diseases*. You might hear very often of the word "dhammic medicine" and might understand that it could cure only mental ailments. But this time let's consider the cause of an illness.

What is the actual cause of ailments? I would like to emphasize here that almost all kinds of *bodily disorder are caused by lack of dhamma*. For example, a careless person lacks an aspect of dhamma and is often injured in one accident or another that he deserves. *A fool also lacks dhamma*; he will fall victim of one thing or another.

Thinking more carefully, we will see that even when a man tumbles, it is because he lacks an aspect of dhamma. *Losing mindfulness or awareness of any kind means lacking dhamma*. This is why we are easily stricken with an illness. Even when we catch cold, our ailment is most likely caused by carelessness or foolishness of some kind. But we are not so afraid of this matter and therefore pay little attention to it.

Now let's consider the most widespread *diseases* at present such as stomach disorder and neurosis. Medical study has revealed that any kind of malady related to the stomach or the intestines results from decreased blood supply to the organ.

The blood supply insufficiency is caused by anxiety, mental torment, or turmoil, which drives most

of the blood to the head, so that blood supply to the stomach is decreased. This results in disorder or malfunction of the stomach and the intestines. If this condition continues for an extended period, it can become chronic.

When we feel sorry, furious, or worried, our stomach will be short of blood supply. Such mental irregularities induce insomnia and neurosis, which are hard to cure. Now most people are found suffering from these illnesses. Having been afflicted with stomach ulcers or neurosis, they later suffer from several other ailments.

A person of sound mind will naturally have a good digestive system. Forest dwellers or yogis can even take leaves for food, since their digestive systems are healthy as a result of their peaceful minds. These people do not suffer from stomach disorder, neurosis, diabetes, or any other ailments that torment present-day people. Men are being afflicted with various ailments because they *lack dhamma*, particularly the kind of dhamma *that withdraws self-attachment and stops anxiety.*

There is in this world more and more of anxiety, fear, ambition, and greed. Their existence poses critical danger to men both physically and spiritually. Since dhamma can eliminate all these defilements, it can be considered as a medicine to cure both bodily and mental illnesses. *Helped by dhamma, a patient would partially or fully recover from the illness in the end.* This means

that dhamma can serve as both preventive and curing medicine. It can be a health tonic or even a panacea.

But it is regrettable that modern men prefer material medicines to a dhammic one for a cure. The more drug they take, the more sicknesses spread in this world. This is because taking medicines *without right knowledge about the cause of the illness involved* is against a natural rule, thus *making things worse*.

The more doctors and drugs we have, the more numerous and the more puzzling the diseases seem to become. In this respect, we have to admit our inferiority to our ancestors who were infused with dhamma. They were rarely acquainted with any ailment, and did not have to suffer from such illnesses as neurosis and stomach disorder, which are now afflicting almost one hundred percent of the world population.

This is how dhamma can be a medicine. But do not take "*dhammic medicine*" as a cure for defilements only; get the right idea that *it can cure all kinds of diseases*, both physical and spiritual. Also be aware that all physical diseases originate from the mind, that is to say, from defilements. People, however, rarely relate illnesses to defilements. For example, *anxiety* is in fact a kind of *defilements that can cause innumerable illnesses to people nowadays*. This concludes the quality of dhamma in Dimension 5.

DIMENSION 6 : DHAMMA AS A TREE SHADE

Now let's look further in another direction. We will find *dhamma comparable to a tree shade*, which offers protection from the sun's rays and gives coolness to people, especially to weary travellers after a long journey.

Man's struggle in life from birth to death can be compared to a journey. One starts the voyage when he is born, proceeding along with his desire, until the end of his time. During such a long expedition, which shade will one choose as a shelter? The answer here is that *there is no other shade that is better than dhamma*. However, one must study and learn how to make dhamma a shade for his life throughout his journey, from the beginning to the end. It would be a pity if one resorts to anything else other than dhamma, since the best coolness can be found under the shade of dhamma only.

Having dhamma is the same as having right understanding, right conduct, and right action in working, resting, and studying to understand life better. This is the knowledge that teaches us how to take enough rest after having performed our duty. Life is not just for working perpetually; it must proceed along proportionately with repose for survival. Working without rest, one may die too soon.

Physically, we need to sleep for several hours a day. Mentally, we also have to take a rest propor-

tionately; otherwise we can fall ill, suffering from neurosis or mental disorder. The ailment would obstruct our journey in life and cause it to fail. We would suffer and worsen to the point of total failure or death within a short time. This situation is caused by lack of knowledge about the true mental repose. The knowledge is the most essential for mankind of the present world. And this is the virtue or quality of dhamma in Dimension 6.

DIMENSION 7: DHAMMA AS A POOL

Now turning to another view, we can see that *dhamma is like a pool or a well*. When we are thirsty, we have to look for drinking water; when the weather is too hot to endure, we have to find a place for shower or bathing. But to *quench our spiritual thirst* and to cool our burning desire, *there is no other source of water like dhamma*.

Think carefully and you will find that the body is not of much importance. When the mind is craving and parched, the body is adversely affected correspondingly. If you want to put an end to your spiritual thirst and craving, you should resort to dhamma, which in this respect is compared to a pool or a well of pure water—without mud or sediments, and thus causing no harm.

You should always be mindful that only *dhamma can eliminate your thirst and craving*. It is *dhamma that can extinguish the defilements*, reduce attachment, and produce peace at the very moment. It is an undeniable

fact that we cannot survive without water. So *why don't we consider dhamma as the water that we all need?*

If we lack the water of dhamma, we would be very filthy, for nothing can wash us cleaner than dhamma does. We would become dirty at the body, at the words we say, and at the mind, being always thirsty and craving. All are therefore advised to *rightly drink enough water from the well of dhamma* and take sufficient bath each day in the pool of dhamma. Then you will experience wonderful things that you have never encountered before.

Dhamma as a pool or a well does the best and the most in cleaning, quenching thirst, and cooling. This is the ultimate quality of dhamma in Dimension 7.

DIMENSION 8 : DHAMMA AS AN ISLAND

Looking from another viewpoint, we will see *dhamma as an oceanic island*, which is very much needed by those adrift in the sea. Or it is like a supporting pole greatly wanted by those fallen into the water.

Amidst all things involving us, if we have nothing to hold on to, our lives will go wrong. Mistakes in the daily life are like water in a deep sea. If one falls into it, one is certain to die because it is so deep, vast, and stormy. Our daily living is like swimming in the sea, being surrounded by all kinds of obstacle from everything we associate with.

Without a principle as a supporting pole, we would become insane soon. Or else we would not know what to do. We might *commit wrong deeds*, such as wrong decision and erroneous acts, all because we have no principle to grasp or hold on to as a support.

Spiritual support is greatly needed to save men from being adrift aimlessly. Without it, what they do can be either right or wrong. If it happens to be right, it is good; if it happens to be wrong, it is usually forgotten. Those without a principle are truly pitiable.

For anyone who has *dhamma of right knowledge* about his life and work, that dhamma will be his firm and truly dependable support. There are *many forms of such dhamma*, ranging from *mindfulness and awareness (satisampajañña)* to *wise learning and full remembrance* of past experience. All of these contribute to the right knowledge, and are like a support to be held on to or an island to be reached by those swimming in the sea of work or occupation.

Do try to *build such a support or an island* to suffice our need. See *dhamma as a support or an island in an ocean*, for it can save us from loneliness, fault, and aimlessness. This is the virtue of dhamma in Dimension 8.

DIMENSION 9: DHAMMA AS AN UMBRELLA

In the Pali Canon, *dhamma is often compared to an umbrella*. Though nowadays most people prefer a

raincoat, the two things serve the same purpose. When it rains, and you don't have an umbrella, what will happen to you? Certainly, all of you know the outcome because you were occasionally caught without an umbrella or a raincoat.

The word "rain" here is a *metaphor for defilements, which pour on our unprotected minds* and make us wet, cold and unhappy. But you must admit that *rain is a natural phenomenon; it is certain to fall.*

Since *rain will naturally fall*, it is up to us to find something to protect ourselves against it. That may be an umbrella, a raincoat, or a roof. Without one of these, we all know well what rain will do to us. It can harm us, our children, and our belongings. No further explanation is needed.

Any kind of cover than can protect you from rain is considered the best thing in the situation. As rain naturally exists and falls, we have to find something to counter it. *And among the protective implements against the rain that drenches our minds, there is nothing better than dhamma.* Even when it rains on our belongings, we have to cover them properly. This effort is also regarded as an aspect of dhamma. Without good judgement, we could run into trouble even in finding some rainproof covers. Spiritually, however, we need something more effective; for, apart from dhamma, *there are no umbrellas, raincoats, or roofs of any kind that can protect one's mind against the falling rain of defilements.*

So you must get to know dhamma as the cover against the rain of defilements, which exists in nature. And this is the property of dhamma in Dimension 9.

DIMENSION 10: DHAMMA AS AN ABODE

Now let's consider *dhamma as an abode*. Men need a place to live in. The same is true for animals. Some of them find a dwelling in a hole or in a tree trunk, whereas people live in houses.

If we do not have an abode, how will we be? The answer can be guessed right away. Spiritually, a mind without a home of dhamma will have trouble as a homeless person would. It is *no use* for anyone to live in a heaven-like castle if his mind is *lacking dhamma*. He could only *suffer from burning desires*. It is therefore necessary for one to find an abode for his mind first so that he could later live happily in a house.

If your mind has no place to live in, your body will be as if it were homeless, for wherever you live—even a big mansion or a big castle—will be rendered meaningless by your misery. Only after you have found a home for your mind, the place you live in will then be truly beneficial.

Thus, an adage that *dhamma is like a real home*—with an emphasis on the word “real”—summarizes the quality of dhamma in Dimension 10.

DIMENSION 11 : DHAMMA AS A NOURISHMENT

This time let's look further to that *dhamma is a nourishment or food. We need both material and spiritual food*, since we have not only the body but also the mind. The body requires material food, and the mind requires spiritual one. Still there is something more than this. If we take material food only, abstaining from spiritual food, certainly we cannot live properly. We are most likely to succumb to mental disorder, insanity, or an illness of some kind as mentioned earlier.

Thus material food can be really beneficial only after one's mind has been nourished with the spiritual food of dhamma. *Any kind of food would become valuable only when it is composed of dhamma.* If we don't have dhamma, the food we have eaten—whatever it is—will be poisonous.

Usefulness of material food is therefore identified with first having dhamma as a nourishment.

When we are hungry, we want food. And after we have had a meal, our hunger subsides. Naturally we are hungry both physically and spiritually. But *dhamma can quell both physical hunger and spiritual hunger.* With dhamma, if we were to starve to death, we would die peacefully. This shows that food is significant when it associates with dhamma. That *dhamma normally gives nourishment to lives* is the quality of dhamma in Dimension 11.

DIMENSION 12 : DHAMMA AS A CLOTHING

There is also a saying that *dhamma is like a clothing*. We can say that *a man without dhamma is like one without a clothing*, that is, he is naked. We need to cover our bodies because we have moral shame and fear (*hiriottappa*). Without this moral conscience, which is an aspect of dhamma, one may go unclothed because he or she is shameless. So a clothing is in fact created by dhamma or moral grace. In other words, *dhamma indirectly serves as a covering for the body, but it is directly and completely the clothing for the mind*. Thus, as far as conscience is concerned, we must be clothed both bodily and spiritually.

From another point of view, if we consider our *clothing as a means to protect ourselves against the weather condition—cold or heat— or against insects such as mosquitos and gnats*, we will see that dhamma can similarly cover our mind from both the cold and heat of defilements. These natural enemies must also be fought against with dhamma as a clothing, which is its quality in Dimension 12.

DIMENSION 13 : DHAMMA AS A WEAPON

Let's look further to *dhamma as a weapon*. We all need a **weapon**, at least a small knife, to make us feel secure. Since we have fear, we want weapons for

security. And since we have enemies, we want arms to destroy them.

Our enemies come from both outside and inside. External enemies are those who dislike or hate us, whereas internal enemies are our own defilements. How can we conquer these enemies? What kind of weapon should we use? The answer is there is nothing better than the dhammic weapon. If we have dhamma, we will be well loved by all. Then who will be hostile to us or want to kill us? On the other hand, those who lack dhamma create enemies. Their ill will and evil actions toward others are results of their *lack of dhamma*; therefore they have to find guns and other weapons to protect themselves.

This results from one's own mistake of lacking dhamma. Only if he is *armed with dhamma*, he will be able to *conquer all his enemies*, both external and internal.

You are advised, therefore, to use dhamma as a weapon for self protection as well as for fighting the enemies. Particularly for your internal enemies, there is nothing but dhamma that can protect you. You must always rely on goodness to conquer the evils because this is the right way to use dhamma as a weapon. Do not use evilness to overcome wickedness or wicked people. Triumph over all by using virtue or dhamma as a weapon that none can oppose or resist. Where dhamma is used, there is no one left unconquered by the power of

the dhammic weapon. So this is the ultimate quality of dhamma in Dimension 13.

DIMENSION 14: DHAMMA AS AN ARMOR OR A FORTIFICATION

Next, *dhamma is viewed as an armor or a fortification*. Personally we wear an armor to protect our body against weapons. Our country also needs fortification for military defense against heavy weapons. But it must be noted here that there is no better armor or fortification other than dhamma.

When we are attacked, we want an armor or fortification to defend ourselves. However, we still get hurt, because the armor or the fortification we use is not formidable. Even if they can protect us, they are merely small material things. They will be laughably trivial if what they are supposed to protect are disastrously destroyed.

Equipped with dhamma as an armor or a fortification, ourselves and our country will be completely and eternally safe from all kinds of weapons. Being an armor or a fortification is the quality of dhamma in Dimension 14.

DIMENSION 15: DHAMMA AS A BOAT OR A RAFT

In another aspect, which is found very often in the Pali Canon, *dhamma is*, according to *the Buddha*,

compared to a ferryboat or a raft that can cross saṃsāra or the Round of Rebirth. We therefore study dhamma as a vessel for crossing the sea of saṃsāra.

However, *most of us at present do not have dhamma as a vessel* for the purpose of crossing the sea of rebirth. Instead, we *study dhamma just for bragging about* or showing off our authority in this subject. Dhamma, therefore, cannot serve us as the vessel but becomes a weapon for us to fight and destroy one another. People today study dhamma for argument, which divides them into several disagreeing parties, but not for utilizing it as a ferryboat. It is extremely deplorable that they do not apply dhamma in accordance with its properties.

Just a little better are those who have boats and ships for sale instead of using them to cross a sea. These people *learn dhamma only for commercial purpose*—to earn money—never thinking of crossing the sea of sufferings by themselves. Thus they are referred to as those who *do not know the value of dhamma as a vessel.*

All the fifteen Dimensions described above are very essential for human life. Think about this and see whether this is true. If your answer is affirmative, you can say that dhamma is the most vital factor for mankind. It must be had and applied to everything concerning us, for our survival and prosperity.

DIMENSION 16 : DHAMMA AS A PLEASANT THING

Next we shall look at dhamma as something superfluous or an embellishment, since it seems that *men could not do away with pleasant things*, though they are not really necessary.

First we will see *dhamma as an ornament*. It is a human nature to love beautiful things. But we must find out what is the best ornament that can really adorn us.

The answer here is that *dhamma is an adornment for mankind*. Tasteful people should be well acquainted with all the beautifying objects and know how to make themselves attractive. However, even when they are bedecked with jewelry, if they have the manners of vulgar people, they *cannot be beautiful* at all. *Lack of dhamma* in this respect makes them crude; the more they decorate themselves, the uglier they look, because no dhamma is used as their embellishment.

All pundits regard *dhamma as an extremely beautifying decoration*, though a material adornment is an excess. This is the property of dhamma in Dimension 16.

DIMENSION 17 : DHAMMA AS A MUSIC AND A POETRY

In another aspect, those who are students are advised to pay special attention to *dhamma as a music*

and a poetry. By the word "music and poetry," we mean *pleasing sounds and words* that satisfy us auditorily, in similar way that beautiful things or persons satisfy us visually. Now let's consider what is more pleasing than worldly music and poetry, and how?

What we call dhamma has the sweetest sound. Those who appreciate auditory pleasure will find *the music and verse of dhamma the most pleasing*. But it is worthless for those who are deaf or blind to dhamma, for the sound or sight of dhamma is too subtle and too delicate for them.

The Buddha always said that dhamma and the sublime life have beauty and sweetness from the beginning, through the middle, and to the end. In Pali, the saying goes *ādikalyāṇaṃ—beautiful or melodious in the beginning; majjhakalyāṇaṃ—beautiful or melodious in the middle; pariyosānakalyāṇaṃ—beautiful or melodious in the end.* Still people do not appreciate the melody of dhamma. They do not get addicted to dhamma as a pleasant thing. Most of them are interested in or study dhamma just because of peer craze or some foolish misunderstanding.

Or just a little better than that, they *learn and practice dhamma for some necessary reason*, but their minds are not exalted enough to appreciate the beauty and the pleasant voice of dhamma as said by the Buddha.

Dhamma is too high and too subtle for low-minded people who are attached to food, sensuality,

fame, money, worldly properties, and family only. They will never be impressed by the melodiousness of *dhamma as the ultimate music and poetry*. We regard dhamma as *a music* because it is *melodious*, and as *a poetry* because it is *wonderfully versed in itself*. This is the quality of dhamma in Dimension 17.

DIMENSION 18 : DHAMMA AS A SPORT

We shall now look further to find that *dhamma is like a sport*, which is normally played for *fun* or for *competition*. But, collectively, all sports are played for *entertainment*.

Dhamma is the ultimate sport. But people do not know how to play sport properly. Instead, they turn to sport activities that lead them by the nose to enslavement by defilements. Actually, dhamma is a sport in the sense that it is a spiritual plaything.

For example, a *yogi* or an *ascetic plays with his trances*—or *jhāna*—in various spheres. This activity is also a sport. In Pali, the term for such an activity means the same thing as "*sport*," because it is an *exercise*. It is not for passivity or insight development but for pleasure as would be expected of a worldly sport.

If we ordinary people want to view dhamma as a sport, we should look at it in the following way: *suppose that we wish to give up drinking*. Then there *must be a sport between ourselves and the devil of*

liquors. It will be interesting to see who will lose and who will win the fight just for honor or pleasure.

Or if we want to give up smoking, we must be on one side and the devil of cigarettes on the other, *fighting each other in a sport competition*. *Who will lose and who will win?* If we are able to win, we can be called sportsmen, and the fight is actually *an exercise of dhamma*. *This fight between evil desires and our conscience is a spiritual sport*.

Everyone is born with animal instincts. Give it a thought and you will see that these instincts have developed in the human race since the beginning of the world. Mankind is the end product of evolution, during which men were lowly animals. The animal instincts still remain in men, inducing them to frequently behave foolishly and wickedly like animals. Therefore, we must have *spirit to fight* them. Take pleasure as the stake and prove our *sportsmanship*.

It is dhamma that will help us in the competition. If we like dhamma as a sport, we will be more successful in any worldly competition or contest that is commonly called sport. Worldly sports rarely improve mankind. The more people sport, the more selfish and hypocritical they become. This deplorable state can be clearly seen in all *team sports*, or even in international games, which are filled with selfishness, dishonesty, and *exploitation*. Sports of this kind *do not* help promote spiritual health or *better the world* in any way.

Try adopting *dhamma as a sport competition between ourselves and the devil of defilements*, and enjoy it as we do in boxing. Such a sport will definitely help improve mankind, thus bettering the world. Dhamma as the sport or the plaything really exists but has been overlooked. And this shows the quality of dhamma in Dimension 18, as the most enjoyable sport.

DIMENSION 19 : DHAMMA AS AN ENTERTAINMENT

Now we shall view *dhamma as an entertainment*. People invariably need entertainment and pleasure. But if we indulge in, for example, drinking and other ruin-causing activities such as gambling and habitual visit to theatres, which induce defilements in our minds, we cannot say that we have an amusement that is pure, proper, or ultimate.

Such kinds of entertainment actually cause suffering to people, morally pollute the nation, and downgrade the world. They should be considered entertainments of evil spirits and unsuitable for mankind. If we need *an entertainment, let dhamma be it*; then we will be delighted, immaculate, immune to suffering, and unpolluted.

We must *study dhamma for recreation, entertainment, or pleasure in various aspects*. The power of dhamma brings joy to us, and is much more welcoming than all polluting worldly amusements. But most people

do not consider *dhamma as an entertainment* or a theatre; so they go instead to a gambling house, a cinema, or a public house to get entertained. They greatly misunderstand the meaning of the word "entertainment," and thus fail to enjoy the real entertainment of dhamma, which is a gift of nature.

If anyone finds *dhamma as an entertainment* necessary for him or her or for mankind, he or she should study dhamma earnestly. For those who have never understood the meaning of dhamma, do try to understand it, and have dhamma for your entertainment. *Dhamma is naturally an entertainment in itself*, and this is its quality in Dimension 19.

DIMENSION 20 : DHAMMA AS A FRAGRANCE

Now take a glance at dhamma as a fragrance of scented powders or a cordial. *People naturally like to smell fragrant things* such as flowers and perfumes, or sometimes want to take an aromatic cordial for invigoration, although they are not suffering from any disease.

Among these scented refreshers, there is nothing that enlivens us better than dhamma in certain respects. Even a dhammic conversation can make us happy and comfortable as though we were taking a cordial. Dhamma is not always bitter as certain medicines. *There are many aspects of dhamma that can invigorate us like*

an aromatic cordial, but we must know how to use them. This is the property of dhamma in Dimension 20.

DIMENSION 21 : DHAMMA AS A FLOWER GARDEN

Also, according to a saying of the Buddha's, *dhamma is compared to a garden* full of all kinds of flower imaginable, which can be picked at one's own preference. In this sense, it means that each aspect of dhamma can please us as does each kind of flower, by its nature and characteristics.

Dhamma actually consists of innumerable categories, but, as it is generally known, there are altogether 84,000 textual units. This can be compared to 84,000 kinds of flower available for our choice. If anyone is unable to choose them, even for just one kind, it must be because of his or her foolishness more than anything else. The level of common human mind is too low to appreciate the *beauty of the Buddha's sayings, which are compared to a garden full of blooming flowers*. It is completely unjust to brand dhamma as an unpleasant sight.

On the contrary, those who have wisdom, particularly *the Noble Ones, enjoy themselves picking flowers, that is dhamma in as many as 84,000 textual units from the Buddha's garden*. They are so fascinated in the beauty of those dhammic flowers that they

sometimes delay their progress toward *nibbāna*, which is the extinction of all defilements and sufferings.

Think well and you all will see that there are many—ten, hundred, or even thousand—aspects of the beauty of dhamma. It is comparable to a garden full of innumerable kinds of flower. And this is the property of dhamma in Dimension 21.

DIMENSION 22 : DHAMMA AS A SNACK

Also dhamma can be regarded as a snack, a candy, or a tidbit. Although none of these are necessary, people are still very fond of them. Since snack taking has become people's habit, it should be managed in a proper and safe way.

There are many ways that we can *practice dhamma* in the same manner as we *have a snack*. One of them is talking about dhamma for pleasure. If we conduct the talk properly, we will enjoy the taste of dhamma so much that we feel like being tied up with it. There are many miscellaneous items of dhamma that give us more and more pleasure every time we resume thinking about, talking about, or practicing them. It is just like having a tasty snack.

Don't look for what you want from anywhere else or anything else that would bring you trouble and suffering. But *look at dhamma as the source of everything you wish for*—or as a wishing crystal that can make available everything you need.

DIMENSION 23 : DHAMMA AS A VICTORY FLAG

Next we shall see *dhamma as a victory flag, a carriage crest, or an ensign*. The metaphor can be explained by that people usually want to have a mark of distinction. For example, a flag is flown to display pride. A carriage crest is built not for any practical reason but just for showing off pride. People like and want distinction and *honor* for the same reason. As long as they live and their *defilements have not been extinguished, they always want these things*.

I would like to suggest here that you *accept nothing but dhamma as an exhibit of dignity*. If you want to *fly a flag, let it be the flag of dhamma*. If you were to *grow a crest, like that of your carriage, let it be the crest of dhamma*. And if you want a *mark of distinction or honor, let dhamma be it*. Whatever these are called, they serve the same purpose of showing your high status. But *don't show off anything other than dhamma*.

In the recent part of this lecture, we can consider the items from Dimensions 16 to 23 as superfluous or unnecessary. Still they are indispensable to some people. Take *these superfluous aspects of dhamma* as those which are vital and are described earlier.

DIMENSION 24 : DHAMMA AS A MIRROR

In this last Dimension, that is, Dimension 24, *dhamma will be viewed as a mirror*. If we want to look at ourselves, we should use the dhammic mirror, or use

dhamma as the mirror. Other kinds of mirror are unlike dhamma in that they may deceive us to various wrong paths. They are not so honest, truthful, or righteous as the mirror of dhamma.

Usually people look at themselves in the mirror to see how they appear or what they lack, so as to make up for what they want. But an *ordinary mirror cannot help us know what is right or wrong*, what is proper or improper. So sometimes we are falsely led to the path of defilements, where it is too difficult to escape. This is because the mirror we use is dishonest or deceitful.

Therefore, let *dhamma be the mirror every time you want to look at yourselves*. We will not be deceived, for we have studied dhamma long enough to differentiate the right from the wrong, the good from the evil, the high from the base, the meritorious from the sinful, and the proper from the improper. Moreover, we know the cause of suffering and the path to the extinction of suffering. If we use *dhamma as the mirror, we will follow the right path, know ourselves well, and understand ourselves correctly*.

People nowadays have the problem of self-ignorance. They often take defilements and wickedness, instead of dhamma, into themselves. So use *dhamma as a mirror*. Then you will accept dhamma but eliminate defilements and desires from yourselves. This is the nature of dhamma in this final Dimension.

I have talked long enough, and if I continue, the talk may be endless. However, what has been said here

is enough to assure you that *dhamma is the supreme and most wonderful thing* for mankind. Today we have considered dhamma in detail, for dhamma deserves scrutiny. The more we discuss dhamma, the more we come to like it.

Good as it is, and numerous—for at least twenty-four useful dimensions—as it is, *dhamma must not be taken as the self or a self-belonging*. The Buddha said that all kinds of dhamma should not be grasped with *egoism*. The sense of attachment to anything—even to dhamma—leads only to defilements and desires. And that will be a dead-end, because it is not the right kind of dhamma that can guide us to *nibbāna* or the extinction of suffering.

However good and however sublime dhamma is, we must let it be as it is, and let it perform its duty without being taken as the self, ourselves, or our belongings. In this way dhamma will retain its virtue, that is, its *ability to eliminate suffering*. This is possible only because *dhamma is not grasped with attachment that dhamma is the self or a self-belonging* as described.

As our minds are thus crystal clear about dhamma, it is very easy to have dhamma as a refuge, or have ourselves as a refuge. If we are ignorant about dhamma, or if we are ignorant about ourselves, then how can we have dhamma or ourselves as our own refuge? We would mistake something else for the refuge. Then we would wear a *takrut* or a *pha yan* as a charm; beg evil spirits, deities, or house-guarding spirits

for help; and pay a fee to get sprinkled with blessing water or get similar superstitious things done all the time as being practiced nowadays.

These are examples of those who have other things as a refuge because they cannot accept dhamma. It is shameful for them to completely lose their Buddhist characteristics; they *falsely declare themselves Buddhists but actually bear no signs of Buddhist adherence whatsoever*.

This happens because of their *ignorance in dhamma*, in spite of the fact that dhamma can offer everything and can be everything—the list is too long to describe. Then *what is to blame?* Perhaps they can blame their own ignorance, foolishness, and delusion for depriving them of dhamma, which is present everywhere and in a large quantity like an inexhaustible supply of flowers in an open garden.

Today commemorates *Āsāḥhapuṇṇamī Day* or the Day of Dhamma. We have discussed dhamma in detail long enough. On this day of *āsāḥhapuṇṇamī*, we must understand dhamma better than we do on ordinary days and keep bettering it every year. What I have talked today is somewhat different from other times because I hope that you all will progressively understand dhamma, thus wasting nothing in observing the *āsāḥhapūjā* ceremony every year.

It's just about time, and this concludes the lecture.

ABOUT THE AUTHOR

Buddhadāsa Bhikkhu (Slave of the Buddha) went forth as a *bhikkhu* (Buddhist monk) in 1926, at the age of twenty. After a few years of study in Bangkok, he was inspired to live close with nature in order to investigate the Buddha-Dhamma. Thus, he established Suan Mokkhabalārāma (The Grove of the Power of Liberation) in 1932, near his hometown. At that time, it was the only Forest Dhamma Center and one of the few places dedicated to *vipassanā* (mental cultivation leading to “seeing clearly” into reality) in Southern Thailand. Word of Buddhadāsa Bhikkhu, his work, and Suan Mokkh spread over the years so that now they are easily described as “one of the most influential events of Buddhist history in Siam.” Here, we can only mention some of the more interesting services he has rendered Buddhism.

Ajahn Buddhadāsa has worked painstakingly to establish and explain the correct and essential principles of original Buddhism. That work is based in extensive research of the Pali texts (Canon and commentary), especially of the Buddha’s Discourses (*sutta piṭaka*), followed by personal experiment and practice with these teachings. Then he has taught whatever he can say truly quenches *dukkha*. His goal has been to produce a complete set of references for present and future research and practice. His approach has been always scientific, straightforward, and practical.

Although his formal education only went as far as seventh grade and beginning Pali studies, he has been given five Honorary Doctorates by Thai universities. His books, both written and

transcribed from talks, fill a room at the National Library and influence all serious Thai Buddhists.

Progressive elements in Thai society, especially the young, have been inspired by his teaching and selfless example. Since the 1960's, activists and thinkers in areas such as education, social welfare, and rural development have drawn upon his teaching and advice.

Since the founding of Suan Mokkh, he has studied all schools of Buddhism, as well as the major religious traditions. This interest is practical rather than scholarly. He seeks to unite all genuinely religious people in order to work together to help free humanity by destroying selfishness. This broad-mindedness has won him friends and students from around the world, including Christians, Muslims, Hindus, and Sikhs.

Now he focuses his energies on his last project, establishing an International Dhamma Hermitage. This addition to Suan Mokkh is intended to provide facilities for:

- courses which introduce friends, foreign and Thai, to the natural truth explained in the Buddha's teachings and start them in the Buddha's system of mental cultivation
- gatherings of representatives from the different religious communities of Thailand (and later the world) in order to meet, develop mutual good understanding, and cooperate for the sake of world peace
- meetings among Buddhists from around the world to discuss and agree upon the "Heart of Buddhism"

Actual results must depend on Natural Law, as Ajahn Buddhadasa and his helpers continue to explore the potential of mindfully wise actions within Nature according to the Law of Nature. He welcomes visitors.

佛使法師講演

佛法廿四角觀

釋哲智 謹譯

隨喜

際此佛法貧缺之世，有能贈印經書善行法施者，乃極智之舉，甚值讚揚故作序隨喜。

「法」之一字，含義極廣，講解殊多，唯其中最大要義解作「天職」，乃人類所必須按步就班切實履行之天然律法，以求個人與團體以及全世界人類之生活安寧。

正法之所以貧缺，乃因世人不懂得法之真正意義，而沉迷于非法所生之色情誘惑。蓋人心之慾念喜欲這些色情誘惑也。久而逐漸加深乃至全心整體沉浸于感染煩惱慾海中，崇拜色情如生命，認為此生除情慾外別無他法，別無他求其天職乃在于尋求縱意恣情而已。

眼前世界正陷于上述情境中，故謂之佛法貧缺之世，唯有陷世于毀滅之非法，而無扶于永恆之正法，雖有至高學問、富貴、繁榮、艷麗、歡樂等等，也不外更增加世界之醜惡而已。舉如眼前所發生的吸毒、貪污、賊亂、社會敗類、蹂躪人權、經濟戰爭、權益戰爭，乃至階級戰爭，永無止時，震動全球人類，雖守于法者也不能避免。如果佛法存在于世，則這些非法之果便不能生。或有人認為勢之所趨難于更改，逆流不如順流，甘願同流合污，毫不恥于

畜生行為，但信崇佛教者却認為諸法無常，乃隨因緣而變化，吾人只要共種和平安樂之因，自不難獲和平安樂之果，推世界轉向和平安樂之道邁進，唯佛法能實現此意願，故極力宣揚佛法，引召衆生作種種善舉，以期佛法回歸人間，贈印經書之善舉目的便在于此。

認識佛法也即認識世間萬物之真理，不受其迷，雖最高享樂也不能動其心，故真正了解佛法者，不生吾見，無自私心，而憫人之心易發。法雖有深淺高低之分，但行者一律皆感受其樂，蓋自滿道德行為，或已盡于人類所應履行之天職，其樂乃出于自敬心，而非出于虛偽，（即由眼、耳、鼻、舌、身、意所生之樂。）

法使我人明瞭生命之真諦，認識環境，而能適當利用之，故也可以有工作、職業、財產、名譽、友誼、社交等等正當行為，用以維護個人之安全與社會之安全一途而已。不造作損害他人、畜生，以及一切動植物之種種危機，不作世界之破壞者與地球之沉滅者，故無所謂罪業、孽障、衰運與倒運發生于守法者，修行佛法的人有天堂而無地獄，自始至終一直如是。

吾人有眼、耳、鼻、舌、身、意，乃用于學習求知萬物之真理，俾使生活正常安樂，而非有眼、耳、鼻、舌、身、意作煩惱之奴隸，乃至不能抬頭，如眼前世界缺乏佛法所生之境象然。我們雖不能驅策身外法界，但我們能够驅策

自己的眼、耳、鼻、舌、身、意，使接觸法界而不為害，依藉佛法之功而成就此目的，如果世人皆能行此，則世界將變成美滿安樂之瑰麗世界，也即彌勒尊佛之昇平世界也。因為世間充滿佛法之故。

眼前世界解脫危機之道唯一途，便是依循佛法之道而行，凡贊助世人行此佛法之道者，將獲得無上最高功德，故祝贈印經書諸善者，皆達到心願之果報，包括此生與來生。特此讚歎隨喜。

佛使天慧

佛歷二五二二年元月元日于宣木園寺

譯者序

佛使法師乃泰國現代有道高僧，法號「天慧」(Chaitanya)，泰皇賜封「拍貼威戍鐵默提」(Phra Praditthamvithayana) 昭坤僧爵。然師素性清高，不重名利，一向唯以「佛之使者」為名，故絕少人知其真正僧爵。師誕生於佛曆二千四百十九年，距今歷七十五寒暑，廿歲祝髮為僧，凡五十六僧臘，畢生致力於三藏教典，凡國內外大小兩乘諸宗派別之一切佛法教義，皆貫解圓通，所講演佛法編成書本達數百部，力倡解脫生死之道，學行兩修。又白創「宣木園寺」(Phra Praditthamvithayana) 于素叻府猜耶縣金佛山與人愛山兩峰之間，寺廣三百十八萊，寺內林木滿佈，奇卉異草，雅禽怪獸，玲瓏燦目，四下風清氣爽，陰涼寂靜。僧舍隱藏林下約七十餘座，間隔遠離，各不相讓，實為佛門弟子修真養性之優良聖地；而且備有俗人宿舍三十餘座，以及各種佛學設備，以供俗家各界人士參研學習佛法之用。殊與其他專供人燒香膜拜之寺廟迥異。

本文所譯「佛法廿四角觀」，乃佛使法師所講演佛法而編成數百部書本中之一小部，原本為泰文，淺白易解，語短意長，適合各階層智識人士參閱。衲因得師指示，翻譯本書為中文，原自感才疏學淺，不敢担承此重任，唯因師命難違，只得勉強俯首接受，一者藉此學習吸取經驗；二者為佛教效微力之勞；

佛法廿四角觀

(開壇演法。首說緣起)

佛偈言：信賴佛法寄身佛法
信賴自己寄身自己
不賴他人不假他物

三者為介紹泰國高僧與其佛法見解給予中原人士。若有錯漏，唯願諸賢者見諒並予指正。本譯文之能達到完成目的，乃得力于泰京甘露寺住持仁聞大師監目校正，特此銘謝。但願此法施功德，迴向于一切衆生。

佛曆二五二四年夏季 哲智明陀比丘序于宣木園寺。

佛使法師 講演
釋哲智明陀 謹譯

現在開始講演佛法，仍繼續日間所講的「佛法紀念日」(Lawful Day) 作緣起，因為佛法在這一天誕生，即是佛世尊開始第一次傳佈無上妙諦大法輪的一日，同時世界上第一位聖僧也在這一天誕生。正因佛法之始傳，故算是重要日子。

世俗如果以佛誕紀念日稱為佛日，則佛法始傳日也可稱為法日，而一千二百五十位阿羅漢聖僧首次集合朝佛之日也可稱為僧日。所以在這個重要的法日，大家集合在一起研究與討論佛法的真諦和解義，那是最適當最有意義的事，在日間我們也已經討論過一次了。

現在再趁此良機，講到佛法的利益、果報、信賴、與保安各種形態，使大家能更詳細的明瞭佛法對吾人有密切關係，請大家靜心諦聽。

(闡釋佛義。循循善誘)

第一角觀：佛法有如依賴所

從「依賴所」的角度上觀佛法，在這裡大家必須先要明白「依賴所」的意義，巴利文之「依賴所」(Opasādana) 與「安身處」(Opasādana) 係異字同義，可解作島或洲，

即有水圍繞的地方。島乃掉海的人的依賴所，這是有關巴利文「依賴所」的大要含意。佛法有如依賴所，即佛法是跌入苦海中的人的救生島。衆苦如海，跌下的人不是痛苦至死，便是痛苦瀕死，所以需要依賴所，尤其是孱弱不能自救的人，更加需要依賴所。

佛教祇教人依賴佛法，不教人依賴其他事物，因為依賴佛法也即是依賴自己，如上述開經偈言：「依賴佛法，寄身佛法，依賴自己，寄身自己，勿賴他人，勿假他物。」在一般佛的教言上，大都不外教人依賴佛法也即信賴自己，不要信賴其他人物。

以上所講的也許言之過高，有一些人或者聽不明白，因為普通一般人只想依賴他人，而致忘記了自己的能力。如果佛教徒有這種思想和行爲，那是最可恥的，沒有顏臉可見得異教徒，因為別教教人「先要自救，然後上帝才肯救助」。而我們的佛教乃教人信賴佛法也即是信賴自己，不要依賴其他任何人或任何事物。

所謂其他事物者，即指從古以來遠在佛教還沒有誕世之前，人類所信崇作爲依賴的物質，諸如崇拜神聖的林木，神聖的山河，乃至神聖的白蟻堆；這些就是人所信賴的物質。又所謂依賴他人者，即指凡事都求助于別人，但別人之助吾，也不過是一些微小的物質耳。而再進一步的觀察，可見到別人之助吾

，乃因吾自己有一點善德值得人助，這點善德便是佛法。

所以別人之肯助吾，乃在于吾有善德，而最低也要有做人的資格，或有動物的優點，任何一種善德，值得人助，這些善德便是令人助吾的原因。

再極端而言，比如我們有急難時必須向人借款救急，別人之所以肯資助于吾，乃因見吾有信實，這信實便是善德，是吾自己建樹的，因為吾有善德別人才肯資助；是吾能自助在前，而別人助吾在後。

在物質和身體方面，人之所以能互助，乃因被助的人固有值得被助的因素。物質方面便已如此。

至于心理方面，更需要完全依賴自己。苟如由煩惱而生的痛苦，別人不能救助消滅，唯有自己才能自救。佛世尊曾經講過：「汝等自應勤奮修行于法，諸佛如來唯演法示道而已」。由此觀之，可以明瞭佛法才是真正的依賴所，唯自己切實修行于法才是真正的依賴所。

現在再進一步的觀察與證實，除了佛法之外，實在再沒有其他的依賴所，最容易見到的如一般人自己不能克伏煩惱或痛苦，必須依賴「法」為工具或作保身符，大家試想看，在一切保身符中有那一件能比得上佛法呢？保身的符管嗎？保安的符布嗎？或者其他符咒之物，究竟能保護得我們多少？真的能依靠

得住嗎？諒大家心中必定會明白和感覺到，那簡直像兒戲和童玩一般，不過安騙兒童而已。

但佛法却真的能保益于人，只要是純正的佛法。如果有最高的純正佛法可以保人不死，不會死也沒有死。因為真正了解佛法的人，能脫離一切相，無吾相，無人相，無衆生相，無壽者相，無等等相，故無生死可言。

能使達到涅槃的佛法，便是達到不死的境界，沒有死的觀念，因為其心境已超出凡間而在人生之上，這種脫離生死的佛法，才是真正可靠的依賴所。

如果沒有佛法，衆生便都要變成孺弱者，不能自賴，沒有工具，沒有護身符，沒有依賴所，因此大家必須緊記，除了佛法之外，別無其他真正的依賴所，雖然有時我們也曾經說過：「皈依佛，皈依法，皈依僧。」但這三者都同屬一體，都屬於法。

皈依佛者，即是信崇佛的教言而修行于法，皈依法者，其義已明，即指法本體。皈依僧者，也即仰僧而習從于法。雖名三皈依，實則唯一「修法」為旨。法能使人成佛，法也能使人為僧，別無歧途。所以世間唯一的依賴所便是佛法。這是第一觀點。

第二角觀：佛法有如明燈

現在再從明燈的角度上觀察佛法，明燈便是光亮，如果在黑暗中沒有燈光，我們便不能走路，不能工作，生病時也會感覺到十分困難。但有燈光便不同了，我們能在黑暗中工作，能夠走路，這是有關物質方面的。至于心理方面，心靈之能朝向滅苦的道路上走，唯靠一盞明燈，那便是佛法。

佛法有如明燈，給行路的人照道，明眼的人便能看清路綫，一直朝正途上走，從頭至尾不會錯失。不論我們有什麼智識，就以謀生的智識而言，那也是佛法。因為日間已經講過：「佛法的解義即是天然，包括有關天然（宇宙）的一切現象，洞悉天然的一切智識，履行天然所授予的天職，和由履行天職而生的果報。」據此可知凡洞悉天然的一切智識便是最明亮的光。

佛法在洞悉天然的立場上是最光亮的明燈，諸如知道什麼是「苦」，知道發生苦的原因，知道滅苦的意念，知道達到滅苦之道。這些便是曉得天然的智識，曉得天然之律法。這些智識便好像明光一樣，使我們走得對路綫。因此凡屬天然的一切智識都是明光，使我們能順利的作所應作的一切事情和任務，乃至曉得耕田種植，曉得買賣，曉得謀生，曉得交際，曉得人類

所應該知曉的一切事情。這些都是佛法，是明燈，是光亮。如果沒有佛法，人便要變成瞎子，不能作光下的工作，不能正常的走路。所以我們必須以佛法為明燈，照我們所要走的路，包括物質上的和心理上的兩條路線。這是第二觀點。

第三角觀：佛法有如朋友

現在我們再從朋友的角度上觀察佛法，在這個世界上每一個人都需要第二者作伴，稱謂朋友，也稱同伴，即同行之意。在旅途上我們需要同行者，有痛苦時需要安慰者，在灰心時需要鼓勵者，這都稱為朋友或同伴。

在各種朋友中，詳加觀察之下，有那一種朋友能比得上佛法呢？如果我們沒有道德，便沒有誰肯與我們交結為朋友或同伴。就算是人與人之間的朋友，也比不上佛法之能助益于我們的多，自己能够自慰，勝于別人安慰，自己能够自勵，勝于別人鼓勵。這便是因為有佛法之故。自己要有充足正信的佛法，才能够發揮自慰自勵的力量。

這可以證明，最良好的朋友便是佛法。如果要與人作朋友，也要揀有道德的人，不要與沒有道德的人為友，因為在其人身上的道德，才是我們的真

正朋友。

放眼而觀，無論在什麼地方，能够作我們的良朋益友者，其實都是佛法。我們有佛法為友為同伴，凡事都能達到成功目的。故在希求朋友，希求安慰者和鼓勵者等方面，必須多作警惕和觀察，選擇意志堅強的人為朋友，不要與普通的人一般的孱弱，凡事都要求人幫助，惶惶失措不能自主，這是因為太過恐怖的緣故。如果是有佛法的人便不會這樣，那是很可敬愛的，不會如普通人一般的可憐。因此我們應該力求與佛法為友，為我們的安慰者和鼓勵者，比以往更加密切這。是有關佛法的利益和效果的第三觀點。

第四角觀：佛法是善德的泉源

現在再從善德的泉源上觀察佛法，也如礦藏一般。我們需要礦物，便得開發礦藏，把礦物掘發出來；同樣的如果我們需要善德，便得開發佛法的礦藏，要使佛法成為礦藏，我們才能獲得充分的善德。世界上人類所需要的一切善德，唯有從佛法的礦藏中求取才能獲得。

有人稱佛法為善德藏庫，那是最確當的，我們應該極力認定這個事實，

用不着費力向別處尋求善德，只向佛法的礦藏中求取便得。再者開佛法的礦藏，勝于開發其他礦物，其他礦藏發掘能盡，佛法礦藏發掘不盡，而且越掘越多，比以前更加豐滿。所以佛法是善德的泉源，是善德的礦藏。這是有關佛法的利益的第四觀點。

第五角觀：佛法有如醫藥

再從醫藥的角度上觀察佛法。大家諒必曾經聽見過「法藥」的名詞，而必定以為是醫治心病的藥品而已。試想想看，一切病源從何而來呢？

一切病源從何而來？這裡必須加以證實，身體上的一切病源皆由缺乏佛法所致。例如粗心疏忽的人因為缺乏佛法，才會受到種種的傷害，愚蠢不智的人因為缺乏佛法，才會發生各種疾病。

再詳細的觀察，就是失足倒跌的人，也是缺乏佛法所致。無論缺乏任何智識或缺乏慎心，都是缺乏佛法，人才會發生病痛。就是感冒也是缺乏佛法，因疏忽、不慎、愚蠢、不智、任何一種原因所致。但因為我們忽略了這些事情，所以沒有注意到。

現在再進一步的研究，眼前世界上最普遍的疾病，如有關消化器官的病和神經病，胃潰瘍，腸痼疾等等，凡屬腸胃的一切疾病，都因為血流不足運養腸胃而致。

血流之所以不足運養腸胃，乃因其人有憂慮、煩惱、悲傷、刺激和憤怒沸騰于心，乃致血液完全上升集中于腦部，不能運養于腸胃，故腸胃工作失常或喪失效能，而引起疾病。

當我們悲傷時，醫生即知道腸胃缺少血液，憤怒時腸胃也缺少血液，憂慮時腸胃也缺少血液，如果我們的心時常受到摧殘刺激，便要失眠與患成神經病，很難于醫治得好，而且是大多數人所患着的。當我們被腸胃病或者神經病侵襲，其他許多疾病也要跟着而來。

如果心境正常，消化力也跟着而強，因為腸胃強壯。一些隱居山林裡的修道者，所以能够以樹葉充飢，就是因為心理正常而消化力好，這些人不會患腸胃病，不會患神經病，不會患糖尿病，不會像俗人一般的患着各種疾病。因為俗人缺乏佛法，最重要的是缺乏斷滅執着的佛法，也即是斷滅憂慮和煩惱。

在這人世上，憂慮和煩惱日見增加，恐怖緊張也日見增加，慾望與需求也跟着增加；當不能發洩時，便要為害于身心。佛法便能消滅這些痛苦，所以稱為法藥，是醫治身心一切疾病的靈藥。如果人生病時有佛法救助，其病便能減

輕乃至消除。可以說佛法是醫藥劑，是預防劑，也是滋補劑，適用於各種疾病的藥品。

現代的人依賴物質的醫藥多于佛法的醫藥，所以愈更服藥疾病愈更增多，因為不明病源，而亂服藥品，等于違背天然，而使身心更加失常。

現今世上的醫生越多，藥品越多，越促使疾病更加新奇和愈更增多，比不上崇法時代的人，簡直不知道什麼是疾病，百份之百的人沒有神經病和腸胃病的刑苦。

這就是佛法所以稱為「法藥」的理由，但不要以為佛法祇是解除煩惱的藥，只能直接治療心病。必須知道佛法是能治療一切疾病的法藥，不論身體上任何一種疾病，都發源于心理所生的煩惱，不過我們不認為是煩惱而已。就如憂慮也即煩惱，是人類一切種種疾病與禍害的來源。這是有關佛法的利益和果報的第五觀點。

第六角觀：佛法有如菩提樹蔭

現在再進一步觀察，從另一角度上可見到佛法有如菩提樹一蔭般，給人以

庇佑，給人以陰涼。最重要的是，當人走得疲倦的時候，便需要樹蔭憩息。

吾人爲生活而奔波，從生到死便像在旅途上奔走一樣，自始至終一直走了一生，隨着心慾的驅策而行；在這長時間的旅途上，他要揀那一株樹蔭作爲憩息所呢？當感覺到疲勞困倦的時候，沒有什麼能比得上佛法的大菩提樹蔭一般，只要曉得思維與學習，曉得化佛法爲菩提樹蔭，庇護在人生旅途上奔走着，性命與心靈，一直自始至終。如果以其他事物當作菩提樹蔭，那是怪可憐的，因爲錯將不涼爽的事物認爲涼爽，或向不會產生涼爽的東西求涼爽。

有佛法的意思，就是在于工作上、學習上與休息上能認得清，行得明，作得對，或者對生活有更深的認識，這些知識使我們懂得調節工作與休息之間的平和。生活不單在于工作一項而已，尚需要適當的休息並肩而行，才能度過，不然便要疲勞而死于數天之間。

在身體方面，一天內我們尚必須有幾個鐘頭的睡眠；在心理方面，也同樣的需要足夠的休息，不然便要發生疾病，如神經病與心理失常等症，使其生活過程不能達到成功的目的，從生到死毫無進展，唯有日見疲靡衰退，不久便要失敗或死亡。因爲不曉得藉佛法助其心靈得到正當的安息。這是現代人類所必須有的知識。可算是佛法的利益與效果的第六觀點。

第七角觀：佛法有如水池

現在再從另一方面觀察，可見到佛法正如水池一般。當我們口渴時便要找水井或水池，感覺到熱不可耐時，便要找浴室或水池沖涼。如果要使心靈止渴或熄熱，沒有別的水池能比得上佛法。

細思之下，身體並不重要，關鍵在於心靈，若心靈渴熱不安，身體便要跟着渴熱不安，如果需要熄熱止渴，那就非靠佛法之水池不可，佛法之水池清涼無污，不垢不濁，故只有益而沒有害處。

日間已經詳細的講過佛法有如清澈水池的形態，現在再回想一下，能够使人熄熱止渴之物，那便是佛法之能够消滅煩惱慳念，能解除執着，能產生空寂涼感，我們需要水一日不能缺少，但為什麼想不到佛法便是我們所需要的水呢？

當我們沒有佛法之水時，便要變成十分污穢，因為沒有什麼能比得上佛法洗滌得乾淨，所以變成污垢之人，身污垢，口污垢，意也污垢，結果便要時常口渴，時常熾熱不安。必須曉得喝飲此法池中之水，要飲得好，飲得對，和飲得足夠每一個人每一天的需要，而且要盡量以此法池中之水洗擦，常行不間，則將遇到從生以來未曾見過的神奧之物。

佛法有如水池，能給人以最高的清潔，最高的止渴，和最高的熄熱。這是佛法的功德與效能的第七觀點。

第八角觀：佛法有如海島

如果再從另一角度上觀察，可見到佛法有如海中之島，是在海中漂浮着的人所急需的救生物，與掉水的人所急需的支柱一樣。

在我們所接觸的一切事物之中，如果没有目標，便很容易發生錯失，在日常生活上所有的錯失，有如大海之水，跌下非死不可，因為其水又深又廣，而且風浪，我們每一天每一刻生活着，便像漂浮在這大海中，危險重重，發生于我們所接觸的一切事物之間。

如果我們没有支柱為依，早就要發狂，或者雖不至于發狂，也要手忙足亂，不知所措，唯有錯失，想錯和作錯，決斷錯誤和行動錯誤，因為没有支柱可依靠，可作為目標，或作為支持之物。

這就是說，在心理方面，我們需要支柱，需要能夠作為依靠物與作為目標的支柱，我們的心情才不致漂游不定，作什麼事情都虎虎馬馬，朦朦懂懂，對也好，不對也好，因為不知道怎樣作法，如果碰巧作得對，那就萬幸，如果作

要棲身之所，便是蛇洞蟻穴也算是棲身之所，現代人類之棲身所乃房屋。

如果没有棲身所其結果如何呢？不用說諒必大家都能體會到。心靈方面也是一樣，如果没有佛法為房屋，心便不能安寧，如没有棲身之所一般，雖然有高樓大廈或如何精緻的住所，也没有用處，只有更增加心內之熱炎而已。必須先尋覓棲心的房屋，然後才尋獲 身的普通房屋。

如果心靈没有房屋，也即等于身體没有房屋，無論住在什麼地方，什麼樓厦，都不能安樂，雖華麗如天堂也失其意義。反之，如果心靈有房屋，棲身的一切房屋才顯得有意義，有益處。

所以，佛法才是真正的房屋；要注意「真正」兩字，這是佛法的利益的第十觀點。

第十一角觀：佛法有如食糧

現在再從食糧的角度上觀察佛法，人類需要食糧，無論在身體方面或心理方面，因為人不單有身體，而且還有心靈，身體需要物質的食糧，心靈也需要心理的食糧，更重要者，如果心靈没有食糧，便是身體有食糧也不能生活，其人必定會白痴，必定會瘋狂，必定會發生種種的疾病，不能終其生。如上段已經講過了。

因此，凡屬物質的食糧如飯菜等，能使真正有益于身體者，都因為心靈得到精神食糧或佛法食糧在前。一切食糧之所以有價值，完全因為有佛法合成，如果有人沒有佛法，所食之食糧便要變成毒物，無論任何食糧皆如此。故食糧有益有價值，在于有佛法。

人飢餓時需要食糧，吃了食糧才會安定；飢餓有身心之分別，而佛法却能制止身心兩方面的飢餓，雖然會因絕糧而死，但却不致心亂不安。故所謂「食糧」，其真正意義在于佛法。佛法是維持生命的食糧，這是佛法的功能的第十一觀點。

第十二角觀：佛法有如衣服

有一句喻言說：「佛法有如衣服」。人沒有佛法，便好像沒有穿衣服，如裸體一般；人之所以穿衣服，乃在于有知恥之心，因為知恥才穿衣服，如果沒有知恥之道德，便是裸體示衆也不會恥，故知恥乃使人穿衣服之原因，也即產生衣服之動機，知恥便是道德也即佛法。這是佛法在間接上是身體的衣服，在直接上是心靈的衣服，人才不致于裸體，包括身體方面與心靈方面，以上是根據知恥的原因而言。

如果以其他的原因來講，舉如衣服可以抵禦寒熱，可以抵禦蚊蟲與爬蟲之侵擾等等，也同樣的要依靠佛法之力，我們才有衣服可穿，在心靈上才會發生抵禦寒熱的功效，衣服是從智慧而來，而抵禦天然禍患也必須依靠佛法之力。這是佛法有如衣服的功能的第十二觀點。

第十三角觀：佛法有如武器

再從佛法有如武器的角度上觀察，我們每一個人都需要武器，便是有一把小刀在身也能使人溫心，因為有恐怖之心，所以需要武器；因為有敵人，才需要武器以防敵。

敵人包括有外敵與內敵，外敵即憎恨于我的人，內敵則為自身的煩惱，我們要克服這些內外之敵，應該用什麼武器呢？答案是沒有任何武器能勝于佛法，如果我們有佛法，全世界的人都會愛我，那裡會有敵人，那裡有人要害我呢？沒有佛法的人才會樹敵，憎恨這個人，又憎恨那個人，時常與人造冤業，這是因為缺乏佛法之故，所以才會發生恐怖之心，才要依靠武器防身。

這是出于那個人的錯誤，因為缺乏佛法所致。如果他有佛法作武器，便能克伏一切內外之敵人，以至沒有任何仇敵發生。

故希望大家要以佛法為武器，用以防身與抗敵，最重要的是身內之敵，除了佛法之外，再沒有其他武器能夠降伏。要以善制惡，方是以佛法為武器之真義，決不可以用惡制惡，必須以善業制勝一切惡人與惡業，以善降服人心，這便是以佛法為武器，所向無敵，到一切處，十方降服，皆出于佛法為武器之威力。為佛法之第十三項功能。

第十四角觀：佛法有如保險甲

再從佛法有如保險甲衣或堡壘的角度上觀察，人之所以要穿保險甲衣乃在于避槍彈，國家之所以設堡壘，乃在于防敵襲，然而沒有任何護身甲或任何堡壘能比得上佛法之防衛效能。

當我們受到襲擊的時候，便需要護身甲或堡壘，但結果總要失效。如果我們用的是普通的護身甲或普通的堡壘，便會受敵人所殲滅，不發生保衛作用，就算是能保衛得一時，也不過是暫時性的，是表面上的功效，一點也沒有價值，簡直太可笑，因實際上其內部已被破壞得粉碎不堪。

如果以佛法為護身甲，或者為國家的堡壘，那便安全可靠，能給以永遠性

與廣泛性的堅強保衛。這是佛法的功能，有如保險甲或堡壘的第十四觀點。

第十五角觀：佛法有如船筏

我們再從別方面觀察，在佛經裡有很多處講到佛法有如船筏，能運載衆生度脫輪迴苦海。我們學習佛法的目的便在於此。

不過眼前有一般人不以佛法為度脫輪迴苦海的船筏，却藉學習佛法以便互相誇耀，互相爭論，結果佛法不但成為引度之船筏，反而成為鬥爭的兵器，現代的人為爭論佛法而致立仇樹恨，各立宗門派別而互相攻擊，並不以佛法為引度船筏，不明佛法之真正意義，實在是太可悲又可憐的事情。

比較好一點的却以佛法船筏作生意經，不以船筏為引度工具。學習佛法的人目的在於受僱誦經作法，以換取金錢供養而已，並不想到要脫離苦海，不曉得佛法有如船筏的真正意義。以上所講的十五種觀點都是人類生活上所必須有的事物。

大家試想看，以上所講的十五種觀點，真的是人類所必須有的事物嗎？如果認為必要，那麼，便可肯定佛法乃人類生活中所急需的恩物，是每一個人每日所必須要有與必須要用的東西，使生活能得到安全，能得到發展。

第十六角觀：佛法有如安慰品

現在接下的要從多餘的安慰品一方面觀察，因為世人喜歡安慰品，認為不能缺少之物，而實際上却是不須有的東西。

最先第一件，以佛法當作裝飾品的角度觀察，裝飾品用以增加美觀，因為人類的天性喜歡美麗，是難以避免的事，不過如果我們真的愛美或喜歡美觀，便應該學習觀察，什麼才是真正美麗的裝飾品？

以佛法為裝飾品，能使人增加美觀，愛美的人必須曉得選擇能夠增加美觀的裝飾品，如眼前所見到的，有人雖然戴上價值連城的珠寶飾物，但其行為下賤，所戴穿珠寶裝飾，更襯托出其下賤醜態，比不戴珠寶時更甚，這是因為缺乏佛法的裝飾，故不能顯出美麗。

有識者認為佛法乃最高貴、最美麗的裝飾品，雖屬多餘的附屬物，但還可算是佛法的利益觀點。

第十七角觀：佛法有如音樂與詩歌

接下的要請諸學者從佛法有如音樂與詩歌的角度上觀察，這裡所謂音樂與

詩歌，乃指「美韻」而言，蓋因為人類喜歡得到聽覺上的安慰，與喜歡視覺的安慰一般，我們有音樂與詩歌能產生動人的美韻，但要大家想一想，什麼才算動聽的最高美韻？

佛法之一物，便能產生出動聽的最高美韻，如果有人真的懂得美韻，便能聽出佛法的音樂與佛法的詩歌是最悅耳最動聽的，但對耳目失聰的人却没有用處，因為其聲過于精微。

佛世尊時常講道：本佛法，本梵行，有美麗與動聽的首段，有美麗與動聽的中段，有美麗與動聽的尾段。但世人不覺，不懂得這些美韻，不因美韻而欣賞佛法，大多數人只因愚痴而盲信佛法，盲學佛法，不過為着隨流附俗而已。

比較高明一點的，雖然能略識佛法，但也不過屬於勉強性質，勉強的學習，勉強的修行，但没有精緻柔微之心懂得佛法之真正神妙美韻，如佛世尊所講的教言一般。

因為其音過于高尚，過于精微，故一般只懂得食、色、財、勢、與妻兒觀念的凡夫俗子，不能欣賞佛法有如音樂與詩歌的妙趣，佛法之所以有如音樂，乃因其音美妙動聽。佛法之所以有如詩歌，乃因其詞精彩神奇，這是佛法之功能第十七觀點。

第十八角觀：佛法有如運動

再從另一角觀察，可見到佛法有如運動一般。世上之運動，因為興趣而作也有，為着取勝而作也有，總之，要能够令人怡神才算是運動。

佛法是最高的運動，不過被世人所忽略，只尋一些為慾念所支配的運動，結果成為煩惱的奴隸。而佛法的運動，乃屬于心靈上的玩樂。

例如有一些修道者或隱士，他們時常以入禪作樂，能作種種奇異的入禪狀態，變化層出不窮。這可算是一種運動，巴利文稱這種狀態為運動，因為屬於玩樂性質，並不真的藉入禪以求定寂，或作為禪觀的基礎，但以入禪作樂，如運動一般。

現在，如果我們也要視佛法有如運動，那不妨試從戒酒的行為上觀察，戒酒也是一種運動，乃戒酒的人與酒魔之間的競賽，誰勝誰敗，決定于意志堅強與否，而以榮譽與歡樂作勝果。

或者我們要戒烟，戒烟的人站在一方，烟魔站在另一方，兩者互相競賽，互相決鬥，如果戒烟者獲得勝利，便是英勇的運動家。而戒烟與戒酒等行為，便是佛法的運動，乃上意識與下意識之間的決鬥。

我們每一個人都有原始獸性遺傳至今，須知這種獸性是開始有天地的原始

時代，人類曾經是下等動物所遺傳下來的，一直進化到現代的文明人類，這種獸性依然潛伏存在，不時促使我們作一些下等動物的愚蠢與惡劣行爲，所以我們必須有堅強的意志與這些獸性決鬥，以表現運動家的快樂奮鬥精神。

佛法便能夠幫助我們獲得這個勝果，因為如果我們喜歡佛法有如運動，便能繁榮進步，比在草場上跑跳或作其他競技的運動勝得多，那些世俗的運動不見得能使人類優良，只有越舉行越自私，更增加其虛偽欺詐的伎倆，這可從世俗所舉行的國體運動會，區域運動會，以及世界運動會所見到一般，都充滿着強暴自私，互相欺詐，互相傾覆的景象。這種運動無益于心靈，不能促使世界臻善。

我們試以佛法當作運動，與一切煩惱的惡魔決鬥，如賽拳一般的感覺到興趣，這種運動方才有益於人類，如果世界上有這種運動，一定會轉入安寧。而事實上佛法之運動是的確有的，不過被世人所忽略了，沒有注意到。這乃指出佛法是最有益與最有趣味的運動，第十八觀點。

第十九角觀：佛法有如娛樂

現在，再從佛法如娛樂的角度上觀察，人類需要撫慰，需要歡樂，乃生活

上所不能缺少的，但如果要藉飲酒或其他毒害娛樂，如賭場、舞場、色情電影與戲劇等，能引導人類陷入煩惱苦海中，不能算是真正純潔的高尚娛樂。

那些娛樂反而使人增加痛苦，使國家污穢，使世界黑暗。那種撫慰，乃屬于魔鬼的撫慰，不適合于人類。如果我們需要撫慰，便應以佛法作撫慰，才能得到心靈上的快樂，沒有痛苦，沒有污穢與毒害。

我們要從娛樂的角度上學習佛法，使能得到快樂撫慰，是有許多法門的；由佛法力量所生的「禪悅」樂念，比世間的一切毒穢娛樂更固有吸引力，但可惜世人沒有想到佛法能夠成為娛樂，或者可當作娛樂所，只認為唯有花樓酒店舞場戲院等地方，才是娛樂所，方能得到撫慰，誤解了「娛樂」的意義。故不能嘗到天然所賜的真正娛樂，也即是佛法之娛樂的滋味。

這種佛法的娛樂，如果有人認為有益于自己，或者有益于世界人類，便應該多多學習，有誰還不明瞭的，便應加緊研究使其明瞭，務使佛法成為我人的娛樂。而實際上佛法自有其天然娛樂的本質存在。這是佛法有如娛樂的第十九項功能的觀點。

第廿角觀：佛法有如香品

再移一步觀察，佛法有如香品或香藥一般。人類喜歡香味，例如香花、香粉、香水之一類東西，有時還需要吃一點香藥，使心神清爽，而目的並非在於治病。這可證明人類是需要香品的。

在各種提神香劑之中，沒有什麼能比得上佛法的一些法門，能促使人心奮發，而可以供人作為清談閒論的佛法也有很多，都能使人談之開心興奮，如吃了香藥一般。並不是凡屬佛法都是苦藥，有許多佛法若人曉得利用，便好像香品與香藥一樣。這是佛法的第廿項功能的觀點。

第廿一角觀：佛法有如花園

接下去要向大家指出，佛世尊曾經說：佛法有如花園，開滿着各種各色的花，大小齊全，誰需要什麼花都從這花園中隨意採摘得到。佛法之所以有如花園，乃因其花各俱有令人人皆滿意的特性。

佛法有很多部類，就以普通上講，也有八萬四千法蘊之多，即等于有八萬四千種花供人採摘，如果選擇不到一種，那只能怪自己愚蠢，不能怪佛法之花

不美麗，不中眼，因為其人心意低賤，故不能感覺到佛世尊之全部教言有如花園一般，萬花齊放，色香並茂。

但是有智慧的人却不然，尤其是聖賢高僧，都會感覺到心滿意悅，樂于採佛世尊法園中之花，即八萬四千法蘊的佛法，有的更迷戀花色，徘徊于法園中而忘記向涅槃之道邁進。（即執着于文字言說，而不重于修行之意。譯者註。）

由此觀之，可見得佛法之美妙不可言喻，其數也多得不能計算，如花園中開滿着各種各色的香花一樣。這已經是佛法的第廿一項功能了。

第廿二角觀：佛法有如食品閒

再移一步觀察，佛法有如糖菓、餅糕、乳酪之一類閒食品。人類喜歡閒食，一天除了三餐以外，尚要吃一些糖菓糕餅等閒食玩樂，雖不屬需要，但喜歡閒食的人却很多，有的更口不離物，日夜咀嚼個不停。這乃因為嗜好成性。如果依照事理而言，這些閒食品必須措置適當，使其不但無害反而有益。

可當作糕餅乳酪一類閒食品的佛法有很多，例如我們閒談佛法，如果能夠措置得當，便能令人談得高興，樂于法味而寢食俱忘。因為有一些佛法雜碎能

令人談之高興，思之更高興，修行之愈更高興。如咀嚼糖菓與香豆一般，越嚼越有味，這是佛法有如閒食品的觀點。

用不着向別處或其他事物尋求所愛，既費力也費時，而且會沉溺于苦海，只要看佛法如萬應鏡，能供給我們一切，無論我們需要什麼，都可向佛法中尋取。

第廿三角觀：佛法有如勝旗

現在，我們繼續觀察下去，看佛法有如勝旗，有如車冠，有如名銜，這乃指人類需要名譽而言，我們之所以要升旗幟，乃在於表彰榮譽，車冠也沒有什麼用途，不過裝飾車之壯觀而已，人之所以需要名號與冠銜，也在於表彰名譽。如果煩惱一日不滅，這些需要名譽的慾念也一日存在。

這裡要向大家引介，表彰榮譽之物，除了佛法之外沒有其他東西能比，如果我們要升旗，便升旗法的旗幟，如果需要冠帶好像車冠一樣，便用佛法作冠帶，如果需要名銜，也可以佛法代替。總而言之，用不着以其他事物炫耀便得。

以上所講第十六角觀至廿三角觀的事物，都屬多餘奢華物品，並非生活必

需品，但在普通一般人也不能缺少，所以必須把這些多餘的佛法整理妥當，使其與實要的佛法同屬有益。

第廿四角觀：佛法有如明鏡

最末第廿四角觀，要向大家指出佛法有如明鏡的特性。如果我們需要知道自己的真面目，便得向佛法的明鏡照看，用佛法作鏡，因為別的鏡不真不實，不正不直，會欺騙我們，不如佛法明鏡的正確。

人要照鏡的原因，乃在於需要知道自己的容貌如何，是美還是醜，有什麼不妥當的地方必須修正。不過普通的鏡不能幫助我們知道善惡，不明是非，致使我們錯走入煩惱歧途而不能自拔，這是因為我們錯用虛偽欺詐的照身鏡的緣故。

我們必須以佛法為鏡，時常自照其身，便不會受到欺詐與錯走入迷途，因為我們學習佛法有相當時間的時候，便能夠分別是非，知道善惡，明白因緣果報，懂得滅苦與解脫之道等等。有佛法為鏡，我們便能走上正道，認識自己，了解自己的一切。

眼前世間所發生的一切問題，都出于不認識自己所致，一向唯以煩惱與慾

念當作我，不曉得佛法中的真我，所以必須觀照佛法明鏡，認識真我，解脫一切煩惱慳念，滅了假我，不再受其作祟，這是佛法最末一項功能。

（法華雖美不可貪戀）

上面已經講了很多，如果再講下去，可能講個不完，便根據上述各項利益，已可證明佛法對人類的關係是如何的重大與密切。今天我們詳細的研究其細則，雖不屬重要，但也是必須學習研究範圍，愈研究愈增加對佛法的興趣。雖然佛法有數不盡的益處，最少也有上述所舉例的廿四項利益之多，但最好我們還是不要執着為妙，佛世尊曾說：諸法不可執着，不可着于相，因為如果執着便要發生煩惱慳念，就是佛法也然，不可執，執則迷，迷則不能抵達涅槃之岸。

不論佛法怎樣有益，怎樣超卓，還是任其佛法為佛法，一切出之天然，我人唯履行天職，依法修行而已，不執不迷，不着于相，人我俱忘，這才是佛法的真諦，是能夠滅苦而達到涅槃的佛法。因為不執着于法，能離一切相的緣故。

當我們對佛法的認識發生了慧光的時候，便極容易以佛法為我，我即佛法

，法我同體，故依賴佛法也即依賴自己。如果不了解佛法，便等于不了解自己，那裡能够依賴佛法與依賴自己呢？必定會錯將其他的事物做依賴，例如掛上符管與符布為依賴，跪求神仙鬼怪，甚至石頭木頭與依賴，或求人灑法水，以金錢僱人消災植福等等，如眼前每日所見到的情景一般。

這便是以其他事物作依賴的人，不曉得依賴佛法，不曉得依賴自己，是很可恥的，一點也沒有佛教徒的本質存在，是假冒的佛教徒，外面掛着佛教徒的標記或招牌，內面並無佛教徒的實質。

因為不了解佛法，雖然佛法能供給人以一切，能作種種的變化，不勝陳述，但人却不曉得運用，這要怪誰，自然應怪自己昏庸愚蠢，不曉得從佛法中獲取利益，而實際上到處都有佛法，一切都是佛法，如花園中的花，多不勝數，供人採摘，至于要如何採摘得到，那就要靠自己的力量了。

今天是佛法紀念日，也即是佛法首傳之日，又稱為法日，我們在這重要的日子中，談論佛法已經有相當的時間，應該比往日特別了解佛法，而且要一年勝于一年，所以今天所講的也許會比較特殊與廣泛，但這也不外要希望大家能更進一步了解佛法，才不枉費每年所舉行的佛法紀念儀式。

已經講了相當的時間，講題也告一段落，故本壇演法到此為止。

（譯者註：本譯文乃佛使因陀羅般若法師于佛曆二五〇八年七月十三日佛法紀念日，在萱木園寺講演的第二壇法經。轉譯自今年出版的泰文錄本）

